

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ДУБОК СНІЖАНА ІГОРІВНА

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК:329.09.5
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД:
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ПЕРСПЕКТИВА

(тема роботи)

281»Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

С. І. ДУБОК

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:

ЯКОБЧУК Валентина Павлівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

кандидат економічних наук, професор

(науковий ступінь, вчене звання)

Житомир–2025

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління за результатами попереднього захисту: ДУБОК Сніжану Ігорівну допущено до захисту

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № ____ від «____» грудня 2025 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор _____ Валентина ЯКОБЧУК
(науковий ступінь, вчене звання) (підпис) (власне ім'я, прізвище)

«____» грудня 2025 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти ДУБОК Сніжана Ігорівна захистила
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:
сума балів за 100-бальною шкалою _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____
(науковий ступінь, вчене звання) (підпис)

_____
(власне ім'я, прізвище)

Тетяна ДМИТРЕНКО

АНОТАЦІЯ

ДУБОК С. І. Соціально-економічний розвиток територіальних громад: євроінтеграційна перспектива. Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування. – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

У кваліфікаційній роботі досліджено теоретико-методологічні засади соціально-економічного розвитку територіальних громад, де визначено поняття та сутність соціально-економічного розвитку територіальних громад, основні фактори та інструменти соціально-економічного розвитку громад та євроінтеграційні тренди соціально-економічного розвитку територіальних громад. Досліджено аналіз стану соціально-економічного розвитку територіальних громад України в контексті євроінтеграції. Запропоновано стратегічні напрями та перспективи розвитку територіальних громад у європейському контексті, а саме: механізми підтримки та стимулювання розвитку територіальних громад, шляхи покращення державної політики щодо підтримки територіальних громад, напрями залучення інвестицій та ресурсів для соціально-економічного розвитку громад.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, територіальні громади, євроінтеграція, державна політика, розвиток громад.

ANNOTATION

DUBOK S. Socio-economic development of territorial communities: a European integration perspective. Qualification work on the rights of the manuscript. Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 281 «Public management and administration» – Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

The qualification work explores the theoretical and methodological foundations of the socio-economic development of territorial communities, which defines the concept and essence of the socio-economic development of territorial communities, the main factors and tools of the socio-economic development of communities, and the European integration trends of the socio-economic development of territorial communities. The analysis of the state of socio-economic development of territorial communities in Ukraine in the context of European integration is investigated. Strategic directions and prospects for the development of territorial communities in the European context are proposed, namely: mechanisms for supporting and stimulating the development of territorial communities, ways to improve state policy on supporting territorial communities, directions for attracting investments and resources for the socio-economic development of communities.

Keywords: socio-economic development, territorial communities, European integration, state policy, community development.

ЗМІСТ

ВСТУП		5
РОЗДІЛ 1.	ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	9
	1.1. Поняття та сутність соціально-економічного розвитку територіальних громад	9
	1.2. Основні фактори та інструменти соціально-економічного розвитку громад	14
	1.3. Євроінтеграційні тренди соціально-економічного розвитку територіальних громад	23
	Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2.	АНАЛІЗ СТАНУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	29
	2.1. Оцінка інституційного та нормативно-правового забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад	29
	2.2. Аналіз практик адаптації європейського досвіду в розвитку територіальних громад	32
	2.3. Основні виклики та проблеми соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах переходу до європейських стандартів	41
	Висновки до розділу 2	46
РОЗДІЛ 3.	НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ	49
	3.1. Механізми підтримки та стимулювання розвитку територіальних громад	49
	3.2. Шляхи покращення державної політики щодо підтримки територіальних громад	53
	3.3. Напрями залучення інвестицій та ресурсів для соціально-економічного розвитку громад	55
	Висновки до розділу 3	58
ВИСНОВКИ		61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		63
ДОДАТКИ		69

ВСТУП

В умовах сучасних глобалізаційних процесів та зростаючого значення європейських інтеграційних тенденцій питання соціально-економічного розвитку територіальних громад стає одним із ключових чинників забезпечення сталого розвитку України. Суттєві трансформації, які відбуваються в українському суспільстві внаслідок реформи децентралізації, орієнтують місцеве самоврядування на нові стандарти управління, ефективного використання ресурсів та формування сучасних моделей розвитку громад. Успішність реалізації цих завдань значною мірою залежить від того, наскільки територіальні громади зможуть адаптувати власні стратегії до європейських практик та інтегруватися у спільний європейський простір.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що територіальні громади, виступаючи базовим рівнем соціально-економічної системи країни, відіграють визначальну роль у підвищенні якості життя населення, забезпеченні конкурентоспроможності місцевих економік та формуванні соціального капіталу. У контексті євроінтеграційного курсу України особливої ваги набуває питання гармонізації української регіональної політики з європейськими стандартами, що передбачає використання інноваційних підходів до управління розвитком територій, впровадження механізмів партнерства між владою, бізнесом та громадянським суспільством, а також орієнтацію на принципи сталості, інклюзивності та збалансованості.

Європейський Союз накопичив значний досвід у сфері розвитку регіонів і місцевого самоврядування, зокрема через механізми структурних фондів, регіональних програм та підтримки міжмуніципального співробітництва. Адаптація цього досвіду до умов України є необхідною передумовою для посилення спроможності громад та прискорення інтеграційних процесів. Однак на шляху до цього постають низка викликів: нерівномірність соціально-економічного розвитку різних регіонів, недостатній рівень фінансової

децентралізації, кадрові проблеми у сфері управління, а також воєнні виклики, що ускладнюють реалізацію стратегій розвитку.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі особливостей соціально-економічного розвитку територіальних громад України в умовах євроінтеграційної перспективи та розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів управління цими процесами.

Для досягнення поставленої мети у роботі визначено такі *завдання*:

1. Визначити поняття та сутність соціально-економічного розвитку територіальних громад.
2. Дослідити основні фактори та інструменти соціально-економічного розвитку громад.
3. Проаналізувати євроінтеграційні тренди соціально-економічного розвитку територіальних громад
4. Оцінити інституційне та нормативно-правове забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад.
5. Проаналізувати практики адаптації європейського досвіду в розвитку територіальних громад.
6. Визначити основні виклики та проблеми соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах переходу до європейських стандартів
7. Визначити механізми підтримки та стимулювання розвитку територіальних громад.
8. Запропонувати шляхи покращення державної політики щодо підтримки територіальних громад.
9. Визначити напрями залучення інвестицій та ресурсів для соціально-економічного розвитку громад.

Об'єктом дослідження є процес соціально-економічного розвитку територіальних громад України.

Предметом дослідження виступають механізми, інструменти та особливості реалізації соціально-економічного розвитку територіальних громад у контексті євроінтеграційної перспективи.

Для досягнення мети використано широкий спектр *методів дослідження*: історико-логічний метод застосовано для аналізу еволюції концепцій місцевого розвитку та ролі територіальних громад у різні історичні періоди; системний аналіз використано для виявлення взаємозв'язків між соціальною, економічною та управлінською складовими розвитку громад; порівняльний метод дав змогу дослідити європейський досвід регіонального розвитку та визначити можливості його адаптації до українських умов; статистичний аналіз застосовано при дослідженні динаміки соціально-економічних показників розвитку територіальних громад України; метод моделювання став основою для розробки пропозицій щодо вдосконалення управлінських механізмів та сценаріїв розвитку громад.

Перелік публікацій автора за темою дослідження. За темою дослідження опубліковано три тези в збірниках науково-практичних конференцій Поліського національного університету.

Практичне значення роботи полягає у тому, що отримані результати можуть бути використані органами місцевого самоврядування, регіональними державними адміністраціями та об'єднаними громадами для розробки стратегій соціально-економічного розвитку, підготовки програм розвитку інфраструктури, покращення механізмів фінансового планування та впровадження європейських стандартів управління. Крім того, результати дослідження можуть знайти застосування у навчальному процесі вищих навчальних закладів під час викладання дисциплін з економіки, менеджменту та публічного управління.

Наукова новизна дослідження полягає у поглибленні теоретичних засад соціально-економічного розвитку територіальних громад шляхом уточнення поняття «євроінтеграційна перспектива розвитку громади»; у систематизації європейських практик регіональної політики та визначенні механізмів їх адаптації до українських реалій; у формуванні авторських рекомендацій щодо вдосконалення системи управління розвитком громад із урахуванням викликів євроінтеграції та сучасних соціально-економічних умов.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Перший розділ присвячено теоретико-методологічним основам соціально-економічного розвитку територіальних громад. У другому розділі здійснено аналіз сучасного стану розвитку територіальних громад України та впливу євроінтеграційних процесів. У третьому розділі подано авторські пропозиції щодо вдосконалення механізмів управління розвитком громад у контексті європейської інтеграції. Загальний обсяг роботи становить сторінок, список використаних джерел налічує найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1 Поняття та сутність соціально-економічного розвитку територіальних громад

Соціально-економічний розвиток територій є складним, багатограним процесом, обумовленим впливом безлічі контрольованих та неконтрольованих, екзогенних та ендегенних факторів. Специфіка цього процесу, що полягає у діалектичній єдності соціальної та економічної підсистем, визначає особливості змісту територіального розвитку на поточному етапі у суспільному розвитку. Так, територіальний розвиток не може розглядатися поза феноменом двоєдності соціальної та економічної сфер. Соціальна та економічна частини життя людей функціонують та розвиваються, формуючи певний рівень суспільного розвитку. Такі особливості розвитку територіальних громад обумовлені природними причинами, а саме використанням потенціалу економічного процесу та соціального руху вперед на користь людини.

Під впливом науково-технічного прогресу, зростання рівня інформатизації суспільства та економіки, а також інших об'єктивних процесів ускладнюється сприйняття як інтелектуальної особистості з певними матеріальними, духовними та соціальними потребами, і працівника – основної продуктивної сили суспільства.

Економічною теорією виділяються такі концептуальні моделі економічного розвитку територій [3, с. 34]:

1. Модель «економічної бази» (представники теорії – П. де Ла Курт, В. Леонтьєв, Т. Манн, Г. Річардсон, В. Сомбарт та ін.). Відповідно до цієї концептуальної моделі, регіональна економіка включає два основні компоненти: базовий (експортний) і «небазовий» (локальний) сектори. Зростання експортного сектора стимулюється зовнішнім попитом, що веде до

збільшення регіонального експорту та пов'язаним з ним мультиплікативним ефектом: зростанням доходів та зайнятості в базовому секторі, зростання обсягів виробництва. Будучи простим інструментом управління територіальним розвитком у короткостроковому періоді, дана модель не дозволяла забезпечувати ефективне управління у довгостроковій перспективі, оскільки не використовувався деталізований апарат керованих кількісних параметрів, не враховувався різний вплив галузей базового сектора. Слід зазначити, що дія мультиплікативного ефекту може мати відкладений характер [48, с. 105].

2. Модель сировинного територіального економічного розвитку. Параметри цієї моделі вперше досліджено Х. А. Іннісом 1930 р. Відповідно з виявленими особливостями економічного розвитку територій здійснюється за рахунок потенціалу, зосередженого у видобувних галузях економіки. Таким чином, постулюється можливість зростання шляхом інвестування у видобувні (сировинні) сектори економіки. Інвестиційна привабливість сировинних галузей дозволяє забезпечити додатковий приплив капіталу до регіону та інноваційний розвиток інших галузей економіки Але, як показує практика, така модель територіального розвитку не забезпечує стабільного соціально-економічного зростання держав з потужними позиціями територіальних сировинних центрів [49, с. 209].

3. Модель, заснована на розподілі регіональної економіки на сектори залежно від рівня технологічності. У даній моделі виділяються рівні: первинний, вторинний, третинний. До авторів та послідовників теорії відносять Р. Ахренда, К. Кларка, А. Фішера та Ж. Фурастьє. Модель заснована на припущенні про те, що еластичність попиту за прибутком, продуктивність праці у високотехнологічних секторах економіки дозволяють забезпечити оптимальний перерозподіл зайнятості між секторами економіки.

Проте розподіл економіки на сектори за рівнем технологічності не дозволяє отримати необхідний комплекс параметрів для управління соціально-економічним розвитком.

4. Теорія полюсів зростання (Ж. Будвіль, Г. Мюрдаль, Дж. Фрідман, А. Хіршман, К.В та ін.). В рамках положень даної теорії економічне зростання територій можливе в результаті структурних змін, що визначаються зростанням окремих галузей економіки. Недоліком моделі є її «схильність» до появи диспропорцій соціально-економічного розвитку, зумовлених різким зростанням окремих територій на противагу депресивних регіонів. Перевагою моделі є її практична реалізація.

5. Неокласична теорія зростання, в основі якої лежать поняття сектора чи регіону. Розробники та послідовники моделі (Д. Мід, Р. Солоу, Т. Сван) вважають, що економічний розвиток території реалізується у вигляді динамічного зростання основних показників економічного розвитку: валового продукту чи рівня доходів на душу населення. Перевагами моделі є її орієнтація на оптимізацію бюджетних видатків, зниження кількості адміністративних бар'єрів та інших перешкод динамічного розвитку економіки регіону. Недоліки моделі полягають у створенні умов для монополістичних проявів у територіальній економіці.

6. Теорія міжрегіональної торгівлі (Б. Олін, Еге. Хекшер). Основною ідеєю моделі є забезпечення економічного зростання на основі особливостей виробництва, специфіки ціноутворення та обсягу продукції, що випускається.

7. Теорія продуктового циклу (Vernon). Модель заснована на забезпеченні постійного споживання та безперервного створення нових видів товарної продукції. Дана модель, за своїх переваг, не адаптована під активні процеси глобалізації, не може пояснити особливості поділу ринку транснаціональними компаніями у різних країнах [50, с. 192].

8. Підприємницькі теорії (Й. Шумпетер). В основі моделі лежить уявлення про підвищену роль підприємців та підприємницької функції у територіальній економіці.

9. Теорія гнучкої спеціалізації, серед представників якої Ч. Ф. Сейбл, Д. Цейтлін та ін. Основними елементами цієї теорії є організація виробництва у регіоні, виробничі режими, територіальні кластери.

10. Теорія нової економічної географії (П. Кругман, А. Перед, Дж. Харріс та ін.). Представники цієї моделі виділяють показники, що визначають економічний розвиток території: потенціал ринку (Дж. Харріс), комплекс показників експорту, імпорту, дохід від зовнішньоекономічної діяльності (А. Перед), агрегований показник.

11. Теорія циклічності економіки та її впливу на розвиток територій. Відповідно до положень цього напрямку, конкретний економічний цикл визначає структуру економіки регіону, рівень її економічного розвитку, рівень технологічності економіки.

Перебуваючи у діалектичному взаємозв'язку, соціальний та економічний елементи суспільного розвитку територіальної громади утворюють самостійну категорію економічної науки – «соціально-економічний розвиток територій». Проблеми та зміст соціально-економічного розвитку територій, а також фактори, що впливають на нього, стали предметом досліджень у численних роботах зарубіжних та вітчизняних авторів. Перші дослідження, присвячені економічним аспектам розвитку територій, що знайшли відображення у працях переважно зарубіжних економістів, в тому числі А. Вебера, Р. Вернона, В. Крісталлера, А. Льоша, Й. Тюнена та ін.

Таблиця 1.1

Підходи до визначення поняття «соціально-економічний розвиток територіальних громад»

Підхід	Трактування
Трансформаційний підхід	Соціально-економічний розвиток розглядається як перетворювальне явище
Динамічний підхід	Соціально-економічний розвиток розглядається через зростання кількісних показників, що відбивають рівень територіального розвитку
Ресурсно-зберігаючий підхід	Соціально-економічний розвиток представлений у світлі оптимального використання природних ресурсів території на благо її населення та економіки
Системний підхід	Соціально-економічний розвиток розглядається у взаємозв'язку основних компонентів розвитку: соціальної та економічної підсистем
Індикаторний підхід	Соціально-економічний розвиток сприймається як інтегральна кількісна характеристика, що відбиває рівень територіального розвитку

Джерело: складено автором на основі [1].

Значний пласт досліджень, присвячених різним аспектам проблеми соціально-економічного розвитку територій, не міг не викликати наукової дискусії і відсутність єдності у розумінні аналізованої економічної категорії.

Як бачимо, позиції дослідників щодо сутності поняття «соціально-економічний розвиток територій» дуже неоднозначні. У завдання сьогодення дослідження не входить висвітлення теорії регіоналістики, проте необхідно сформулювати авторську позицію щодо поняття, що розглядається. Тому потрібна систематизація сформованих визначень у підходи. Аналіз різних трактувань даного наукового поняття дозволяє поділити їх на наступні підходи

В рамках проведеного аналізу встановлено, що соціально-економічний розвиток – поняття багатоаспектне, що характеризує різні сторони управління розвитком територіальних громад. За підсумками систематизації основних підходів до визначення поняття «соціально-економічний розвиток» та з урахуванням завдань цього дослідження пропонуємо розглядати це поняття:

1. Як стан територіального розвитку, результат взаємодії його населення та продуктивних сил, спрямований на покращення рівня та якості життя населення, підвищення ефективності використання наявних ресурсів;

2. Як сукупність критеріїв та показників, що відображають ефективність використання суб'єктами керуючої надсистеми ресурсів та факторів розвитку.

У нинішніх умовах розвитку система управління соціально-економічним розвитком територіальних громад в Україні піддається глибокій трансформації. Ця тенденція супроводжується зміною концептуальних ідей та теоретико-методологічних підходів до управління соціально-економічним розвитком територіальних громад. Зокрема, під впливом міжнародних тенденцій управління соціально-економічним розвитком територій, а також об'єктивних потреб поточного етапу соціально-економічного розвитку на українську теорію та практику управління територіальними громадами активно проникає та починає використовуватися поняття «Стійкого соціально-економічного розвитку територіальних громад» [4].

Сучасний рівень соціально-економічного розвитку України, на жаль, дозволяє констатувати наявність проблем наукового і, що важливіше, практичного спрямування, що свідчать про необхідність удосконалення теоретико-методологічного та прикладного апарату. В окремих областях необхідна розробка нових положень дієвого управління соціально-економічним розвитком територій на основі використання їх сильних сторін, врахування факторів, що зумовлюють особливості розвитку конкретних територій.

1.2. Основні фактори та інструменти соціально-економічного розвитку громад

Соціально-економічний розвиток територіальних громад в умовах децентралізації та європейської інтеграції набуває особливого значення для формування конкурентоспроможної національної економіки та забезпечення високого рівня життя населення. Громади виступають не лише базовими адміністративно-територіальними одиницями, але й активними суб'єктами соціально-економічних процесів, від ефективності діяльності яких залежить успішність реалізації державної регіональної політики та інтеграція України до європейського простору.

В умовах сучасних викликів – воєнних, економічних, соціальних та екологічних – саме на місцевому рівні формується значна частина рішень, які впливають на добробут громадян, розвиток інфраструктури, залучення інвестицій та збереження соціальної стабільності. У цьому контексті виникає потреба у комплексному аналізі ключових факторів, що визначають динаміку соціально-економічного розвитку, а також інструментів, за допомогою яких можна забезпечити ефективну реалізацію потенціалу територій.

Фактори соціально-економічного розвитку визначають об'єктивні умови, у яких функціонують територіальні громади, та безпосередньо впливають на їхню здатність забезпечувати стійке зростання. До них належать економічні

ресурси, демографічна ситуація, якість людського капіталу, рівень інституційного розвитку, географічне положення, доступ до інфраструктури та інші характеристики, що формують внутрішній потенціал громади. Разом із тим на розвиток значний вплив мають і зовнішні чинники, пов'язані з державними реформами, міжнародним середовищем, глобальними тенденціями та європейським інтеграційним курсом України [2].

Інструменти соціально-економічного розвитку, своєю чергою, виступають засобами практичної реалізації стратегічних цілей громади. Вони охоплюють як традиційні методи управління (бюджетне планування, міжбюджетні трансферти, залучення інвестицій), так і сучасні підходи, зокрема цифровізацію публічного управління, розвиток «розумних громад», впровадження інноваційних форм партнерства між органами влади, бізнесом і громадянським суспільством. Використання цих інструментів визначає здатність громади адаптуватися до змін, забезпечувати економічну стійкість та підвищувати рівень життя населення.

Важливість вивчення факторів і інструментів полягає у тому, що вони формують комплексне середовище розвитку території. Правильне визначення ключових факторів дозволяє виявити як обмеження, так і можливості для зростання, а ефективне застосування інструментів забезпечує реалізацію стратегічних пріоритетів громади. Саме тому взаємозв'язок факторів та інструментів виступає основою для побудови результативних стратегій соціально-економічного розвитку.

Розвиток територіальних громад відбувається під впливом цілого комплексу взаємопов'язаних факторів, які поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішнє середовище громади визначається її ресурсним потенціалом, рівнем організаційної спроможності місцевої влади, якістю людського капіталу, соціальною активністю населення та станом інфраструктури. Саме ці елементи створюють базові умови для економічного зростання та забезпечення соціальної стабільності.

Зовнішнє середовище включає вплив державної регіональної політики, законодавчої бази, фінансово-економічних реформ, а також міжнародних тенденцій, пов'язаних із європейською інтеграцією та глобалізаційними процесами. У сучасних умовах значну роль відіграють також воєнні фактори, міграційні потоки, зміни на світових ринках та екологічні виклики.

Взаємозв'язок внутрішніх і зовнішніх факторів є діалектичним: внутрішній потенціал громади визначає рівень її готовності до адаптації та використання зовнішніх можливостей, тоді як зовнішнє середовище формує умови для ефективності чи, навпаки, обмежує реалізацію внутрішніх ресурсів. Наприклад, високий рівень людського капіталу в громаді може бути нівельований відсутністю державної підтримки чи обмеженим доступом до фінансування, тоді як зовнішні інвестиції здатні активізувати місцевий економічний розвиток за умов наявності належної інфраструктури та сприятливого інституційного клімату [3, с. 45].

Таким чином, розвиток територіальних громад варто розглядати як результат постійної взаємодії внутрішніх можливостей та зовнішніх умов. Успішність громади залежить від того, наскільки місцева влада здатна мобілізувати власні ресурси, врахувати специфіку зовнішніх факторів і застосувати адекватні інструменти управління.

Соціально-економічний розвиток територіальних громад формується під впливом цілого комплексу факторів, які можна умовно поділити на економічні, соціальні, політичні, інституційні, культурно-історичні, ментальні та зовнішні. Вони діють у тісному взаємозв'язку, створюючи як можливості для розвитку, так і певні обмеження. Усвідомлення значущості цих факторів дає змогу громадам формувати більш ефективні стратегії розвитку та раціонально використовувати власний потенціал у взаємодії із зовнішнім середовищем.

Економічна складова розвитку територіальних громад визначає рівень їхньої фінансової спроможності та здатність забезпечувати стабільне функціонування економіки на місцевому рівні. Одним із провідних факторів є інвестиційна привабливість громади, яка залежить від наявності ресурсів,

географічного розташування, рівня розвитку інфраструктури, а також прозорості та передбачуваності регуляторного середовища. Громади, що здатні залучати іноземні та внутрішні інвестиції, створюють робочі місця, підвищують конкурентоспроможність місцевого виробництва та сприяють зростанню доходів населення.

Важливим чинником є рівень розвитку підприємництва. Малий і середній бізнес виступає основою економічної активності громади, адже забезпечує гнучкість економіки, адаптацію до змін зовнішнього середовища та формування нових ринкових ніш. Наявність сприятливих умов для підприємців, зокрема доступу до фінансування, консультативної підтримки та спрощених адміністративних процедур, прямо впливає на економічну динаміку території.

Особливу роль відіграє стан місцевої інфраструктури, що включає транспортні комунікації, енергетичні мережі, систему водопостачання та водовідведення, соціальні та освітні заклади. Розвинена інфраструктура є передумовою для залучення інвестицій, розвитку бізнесу та підвищення якості життя населення [8, с. 35].

Ключовим економічним фактором виступають також фінансові ресурси громади. Рівень власних надходжень до місцевих бюджетів, ефективність використання коштів та можливість залучення додаткових фінансових джерел визначають здатність громади реалізовувати довгострокові стратегії розвитку.

Соціальний вимір розвитку громади є не менш важливим, ніж економічний, оскільки саме людський капітал виступає рушійною силою будь-яких перетворень. Передусім слід відзначити демографічну ситуацію, що включає чисельність і структуру населення, міграційні процеси, рівень народжуваності та смертності. Демографічні тенденції безпосередньо впливають на працездатність громади, формування трудових ресурсів та перспективи довгострокового розвитку.

Значущим фактором є рівень освіти та кваліфікації населення. Високий освітній потенціал забезпечує конкурентоспроможність громади на ринку праці

та створює умови для залучення інноваційних технологій. Освіта сприяє не лише підвищенню продуктивності праці, але й формуванню активної громадянської позиції, здатності брати участь у розвитку громади.

Необхідно враховувати також соціальну активність громадян, що проявляється у рівні самоорганізації, участі у громадських ініціативах та волонтерських проєктах. Соціально активне населення створює основу для ефективного партнерства між громадою, бізнесом та владою, а також сприяє реалізації спільних проєктів розвитку.

Розвиток територіальних громад значною мірою залежить від рівня децентралізації, який визначає обсяг повноважень і ресурсів, переданих місцевій владі. Чим вищий ступінь автономії громади, тим більше можливостей вона має для самостійного визначення пріоритетів розвитку та реалізації власних стратегій.

Важливим фактором виступає ефективність місцевого самоврядування, що характеризується здатністю органів влади формувати якісні управлінські рішення, забезпечувати прозорість діяльності, раціонально розподіляти ресурси та налагоджувати комунікацію з громадянами.

Не можна оминати увагою державну політику підтримки регіонів, яка створює загальну рамку функціонування територіальних громад. Законодавчі ініціативи, програми фінансової підтримки та розвиток інституційних механізмів співпраці визначають можливості для зміцнення економічного та соціального потенціалу громад.

Культурно-історичні аспекти відіграють значну роль у формуванні ідентичності громади та соціальної згуртованості. Громадянська ідентичність, що ґрунтується на спільних цінностях, традиціях та історичній пам'яті, сприяє консолідації зусиль мешканців у процесі реалізації стратегічних цілей.

Важливими є також традиції самоорганізації населення, які забезпечують здатність громади до колективних дій, реалізації ініціатив «знизу» та створення атмосфери взаємної довіри. Самоорганізовані спільноти легше адаптуються до

змін, швидше відновлюють соціально-економічний баланс у кризових ситуаціях та активніше взаємодіють з органами влади.

Соціально-економічний розвиток громад неможливо розглядати у відриві від зовнішніх умов. Серед ключових чинників слід відзначити євроінтеграційний курс України, який визначає вектор адаптації місцевого розвитку до стандартів ЄС. Європейські практики управління територіями, програми фінансування та міжрегіональна співпраця відкривають для громад нові можливості, але водночас ставлять перед ними додаткові вимоги щодо ефективності та прозорості діяльності [2].

Суттєве значення має міжнародне співробітництво, що передбачає участь громад у програмах транскордонного партнерства, міжнародних проєктах технічної допомоги та грантових ініціативах. Це дозволяє залучати додаткові ресурси, отримувати доступ до передових технологій та управлінських практик. Варто враховувати і вплив глобалізаційних процесів, що проявляється у зростанні мобільності населення, поширенні інформаційних технологій, інтеграції локальних економік у міжнародні ринки. Громади, які здатні адаптуватися до цих тенденцій, отримують конкурентні переваги та формують позитивний імідж на міжнародному рівні.

Таким чином, соціально-економічний розвиток територіальних громад визначається сукупністю взаємопов'язаних факторів, серед яких економічні, соціальні, політичні, культурно-історичні та зовнішні чинники. Їхній вплив не є однозначним: одні створюють можливості для зростання, інші – виступають стримувальними бар'єрами. Ефективне управління розвитком громад передбачає не лише врахування цих факторів, але й активне використання інструментів, які дозволяють мінімізувати негативний вплив та максимально реалізувати потенційні переваги.

Ефективне використання наявних факторів розвитку територіальних громад потребує відповідних інструментів управління, які дозволяють перетворити потенційні можливості на конкретні результати. Інструменти соціально-економічного розвитку охоплюють сукупність фінансових,

організаційних, нормативно-правових та інноваційних засобів, що застосовуються органами місцевого самоврядування, державними структурами, бізнесом і громадянським суспільством для забезпечення сталого зростання громади. Їхня ефективність безпосередньо залежить від рівня інституційної спроможності місцевих органів влади та здатності до стратегічного планування.

Найбільш вагомими інструментами розвитку є фінансові, адже саме вони визначають можливості громади реалізовувати соціально-економічні програми. До таких інструментів належать:

- місцеві бюджети, які формуються за рахунок власних доходів і трансфертів із державного бюджету. Їхнє раціональне використання забезпечує фінансування соціальної сфери, модернізацію інфраструктури та розвиток підприємництва;

- податкова політика, яка включає встановлення місцевих податків і зборів, створення сприятливих умов для підприємницької діяльності та залучення інвестицій;

- механізми державно-приватного партнерства, що дозволяють реалізовувати масштабні інфраструктурні проекти за участю бізнесу;

- залучення інвестицій як внутрішніх, так і зовнішніх. Для цього громади створюють інвестиційні паспорти, формують позитивний імідж території, беруть участь у виставках і форумах.

Фінансово-економічні інструменти відіграють провідну роль у забезпеченні стійкості розвитку та формуванні ресурсної бази для реалізації стратегічних пріоритетів. Організаційно-управлінські інструменти спрямовані на вдосконалення діяльності органів місцевого самоврядування та оптимізацію процесів прийняття рішень. До них відносять:

- стратегічне планування розвитку громади з урахуванням соціально-економічних факторів та довгострокових пріоритетів;

- програмно-цільове управління, яке забезпечує ефективне використання ресурсів і контроль за результативністю реалізованих проектів;

— цифровізацію управління – впровадження електронних сервісів, геоінформаційних систем та систем електронного документообігу, що підвищує прозорість і зменшує корупційні ризики;

— механізми громадської участі – громадські слухання, електронні петиції, партисипативні бюджети, які забезпечують залучення населення до процесу ухвалення рішень.

Застосування цих інструментів створює умови для більш ефективного управління та зміцнення довіри між громадою і місцевою владою. Соціальні інструменти зосереджені на розвитку людського капіталу та підвищенні якості життя населення. До їхнього складу належать:

— програми підтримки освіти і професійної підготовки, спрямовані на формування конкурентоспроможної робочої сили;

— соціальні проекти, що охоплюють розвиток охорони здоров'я, культури, спорту та соціального захисту вразливих верств населення;

— ініціативи з розвитку громадянського суспільства – підтримка діяльності громадських організацій, волонтерських рухів, молодіжних рад;

— проекти з формування соціальної згуртованості, які сприяють зменшенню рівня конфліктності та підвищують якість комунікації між мешканцями громади.

Соціальні інструменти забезпечують інтеграцію населення в процеси розвитку та формують передумови для підвищення рівня соціального капіталу громади. Розвиток громад у сучасних умовах неможливий без використання культурно-освітніх та інноваційних інструментів. До таких належать:

— збереження культурної спадщини та розвиток креативних індустрій, що створюють додану вартість і підвищують туристичну привабливість;

— освітні програми з підвищення кваліфікації, орієнтовані на адаптацію робочої сили до вимог сучасного ринку праці;

— інноваційні кластери та технопарки, які стимулюють розвиток наукоємних виробництв;

— проєкти «розумних громад» (smart communities), що включають використання цифрових технологій для управління транспортом, енергоспоживанням, безпекою та іншими сферами життєдіяльності.

Ці інструменти сприяють модернізації громад, посиленню їхньої конкурентоспроможності та інтеграції у глобальний простір інновацій. Окрему групу становлять зовнішньоекономічні інструменти, пов'язані з європейським та міжнародним співробітництвом. Вони включають:

— участь у програмах Європейського Союзу (наприклад, INTERREG, Horizon Europe, Erasmus+), які відкривають доступ до фінансування та сприяють обміну досвідом;

— транскордонне співробітництво, що дозволяє реалізовувати спільні інфраструктурні й культурні проєкти з громадами сусідніх країн;

— залучення міжнародної технічної допомоги, грантів і кредитів міжнародних фінансових організацій;

— експортно-орієнтовані стратегії розвитку, які спрямовані на вихід місцевих підприємств на зовнішні ринки.

Інтеграційні інструменти відкривають для територіальних громад нові можливості розвитку та сприяють адаптації до європейських стандартів управління і господарювання [2].

Таким чином, інструменти соціально-економічного розвитку територіальних громад становлять багатовимірну систему, що охоплює фінансово-економічні, організаційно-управлінські, соціальні, культурно-інноваційні та інтеграційні складові. Їхнє комплексне застосування дозволяє громадам максимально ефективно використовувати внутрішній потенціал та адаптуватися до викликів зовнішнього середовища. Успішність реалізації цих інструментів визначає рівень добробуту населення, конкурентоспроможність території та її здатність інтегруватися у європейський простір.

1.3. Євроінтеграційні тренди соціально-економічного розвитку територіальних громад

Європейський Союз розглядається як взірць багаторівневого врядування, де місцеві громади відіграють ключову роль у забезпеченні демократичних процесів та реалізації принципу субсидіарності. Для України орієнтація на європейську модель місцевого самоврядування означає посилення автономії громад, впровадження прозорих механізмів управління, підвищення ефективності використання ресурсів.

Одним з головних пріоритетів нарощування потенціалу інститутів громадянського суспільства в територіальних громадах, є підвищення якості людського та соціального капіталу. Реалізація цього пріоритету передбачає виконання трьох взаємопов'язаних завдань: а) удосконалення системи підготовки кадрів для інститутів громадянського суспільства; б) диверсифікація та нарощування функціональної спроможності комунікаційних мереж, які забезпечують взаємозв'язок інститутів громадянського суспільства між собою та з органами місцевого самоврядування, а також відповідають за їх взаємодію з мешканцями відповідних територіальних громад; в) популяризація інститутів громадянського суспільства у середовищі його потенційних учасників, а також серед грантодавців і працівників органів місцевого самоврядування [3, с. 107].

Вплив євроінтеграції на розвиток громад в Україні проявляється у кількох ключових аспектах:

1. Інституційний розвиток. Впровадження європейських стандартів управління сприяло формуванню нової системи стратегічного планування на місцевому рівні. Громади активно розробляють стратегії розвитку, програми залучення інвестицій, впроваджують інструменти електронного врядування.

2. Фінансова спроможність. Поглиблення інтеграції до ЄС створює умови для доступу громад до міжнародних фінансових ресурсів, грантів і кредитів. Зокрема, програми ЄС (U-LEAD, Eastern Partnership) сприяють фінансуванню інфраструктурних та соціальних проєктів.

3. Соціально-економічна трансформація. Європейські підходи орієнтують громади на диверсифікацію економіки, розвиток малого і середнього бізнесу, створення умов для підвищення конкурентоспроможності територій.

4. Екологічна складова. Завдяки європейським практикам посилюється увага до питань енергоефективності, екологічної безпеки та впровадження «зелених» технологій. Багато громад долучаються до ініціативи «Угода мерів щодо клімату та енергії».

5. Культурна та освітня інтеграція. Співпраця з європейськими партнерами відкриває громадам нові можливості у сфері освіти, культури та молодіжних обмінів, що формує нову якість людського капіталу [5].

Таблиця 1.2

Порівняння європейських та українських стандартів

Аспект	ЄС	Україна	Проблемні моменти / потенціал удосконалення
Субсидіарність	Повна автономія місцевих органів у межах законодавства	Значна передача повноважень громадам, але частина рішень централізована	Необхідність чіткішого розподілу компетенцій між громадами та державою
Фінансова автономія	Власні податки (місцеві податки, збори), високий рівень доходів	Зростання частки місцевих бюджетів після 2014 р., але обмежений податковий потенціал	Розширення податкової бази громад, підвищення фінансової незалежності
Громадська участь	Розвинуті інструменти: місцеві референдуми, громадські ради, цифрові платформи	Впроваджуються бюджети участі, е-петиції, але участь населення обмежена низькою активністю	Потрібна інституціоналізація місцевих консультаційних органів, підвищення громадської культури
Прозорість і підзвітність	Високі стандарти відкритості бюджетів, регулярні аудити	Портал «Прозорий бюджет», електронні сервіси, але проблема корупції зберігається	Посилення незалежного аудиту та контролю
Сталий розвиток	Орієнтація на «зелену» економіку, енергоефективність	Запровадження енергозбереження, участь у «Угоді мерів»	Необхідність масштабнішого впровадження екологічних стандартів.

Джерело: складено автором на основі [3].

Україна, розпочавши реформу децентралізації у 2014 р., інтегрувала багато з цих принципів у власну систему. Було створено спроможні територіальні громади, запроваджено фінансову децентралізацію, розширено інструменти громадської участі (бюджети участі, електронні петиції), налагоджено міжнародну співпрацю. Водночас існують відмінності та проблеми впровадження, які потребують подальшого вдосконалення. У таблиці 1.2. наведено порівняння європейських та українських стандартів розвитку громад.

Розглянемо приклади успішних українських громад, які впровадили європейські стандарти:

Житомирська громада – одна з перших в Україні приєдналася до «Угоди мерів щодо клімату та енергії». Місто реалізує масштабні проекти з енергоефективності, зокрема модернізацію системи вуличного освітлення за підтримки Європейського банку реконструкції та розвитку.

Тростянецька громада (Сумська область) – приклад комплексного стратегічного планування. Громада активно співпрацює з міжнародними партнерами, впроваджує європейські практики управління культурною спадщиною, розвиває туризм і локальний бізнес.

Львівська громада – відома реалізацією проектів з розвитку сталої мобільності, впровадженням електронного врядування та створенням відкритих даних для громадян. Місто також активно розвиває партнерства з громадами Польщі та Німеччини [5].

Ці приклади демонструють, що громади України вже інтегрують європейські стандарти в управлінську практику, що підвищує їхню стійкість та конкурентоспроможність. Водночас існують суттєві виклики, які стримують євро інтеграційні процеси та розвиток українських громад:

- воєнний фактор – руйнування інфраструктури, скорочення доходів, переміщення населення;
- нерівність розвитку між громадами;
- брак кадрового потенціалу на місцях;

- недостатня фінансова база;
- низька активність населення у процесах самоврядування.

Подолання цих викликів можливе лише шляхом подальшої адаптації європейських стандартів, зміцнення партнерства з ЄС і залучення міжнародної підтримки. Євроінтеграційні процеси виступають ключовим чинником модернізації територіальних громад України. Вони сприяють впровадженню демократичних механізмів управління, підвищенню фінансової самостійності, розвитку людського капіталу та залученню інвестицій. Пропозиції щодо розвитку територіальних громад полягають в наступному.

1. Гармонізувати українське законодавство з Європейською хартією місцевого самоврядування.
2. Розширити податкову базу громад і доступ до фінансових інструментів ЄС.
3. Створити системні програми навчання кадрів місцевого самоврядування.
4. Поглиблювати міжнародні партнерства між громадами України та ЄС.
5. Підтримати відновлення постраждалих від війни територіальних громад за участі європейських інституцій.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У першому розділі було узагальнено теоретико-методологічні засади дослідження соціально-економічного розвитку територіальних громад, що дозволило сформулювати комплексне уявлення про зміст, сутність та ключові чинники цього процесу. Проведений аналіз засвідчив, що соціально-економічний розвиток територіальних громад є багатовимірною категорією, яка охоплює трансформацію соціальної, економічної, інституційної та управлінської сфер із метою забезпечення сталого зростання, підвищення добробуту населення та створення умов для ефективного місцевого

самоврядування. Такий розвиток розглядається не лише як результат функціонування окремих управлінських рішень, а як системний процес, що залежить від ресурсної забезпеченості громади, рівня інституційної спроможності, суспільної активності та якості стратегічного планування.

У межах підрозділу 1.1 було уточнено понятійно-категоріальний апарат, що стосується сутності соціально-економічного розвитку громад. Обґрунтовано, що соціально-економічний розвиток слід розуміти як цілеспрямовані зміни у соціальних та економічних структурах громади, які забезпечують підвищення якості життя населення, зміцнення фінансової автономії, формування ефективного місцевого управління та створення умов для самореалізації кожного члена громади. Визначено, що стратегія розвитку громади базується на принципах сталості, субсидіарності, відкритості та партнерства, що відповідає сучасним підходам публічного управління.

У підрозділі 1.2 було систематизовано основні фактори та інструменти, які визначають траєкторію розвитку територіальних громад. Доведено, що ключовими факторами є демографічний потенціал, стан інфраструктури, рівень бюджетної забезпеченості, інвестиційний клімат, цифровізація управління, кадровий потенціал органів місцевого самоврядування та участь громадськості у прийнятті рішень. Серед інструментів соціально-економічного розвитку виділено стратегічне планування, програмно-цільовий метод управління, державно-приватне партнерство, співробітництво територіальних громад, залучення грантів та донорських ресурсів, інноваційні механізми фінансування (у тому числі інфраструктурні проекти, міжнародну технічну допомогу, проектний підхід). Узагальнення цих інструментів дозволяє розглядати розвиток громад як цілісний процес, що потребує збалансованої підтримки з боку держави, бізнесу та населення.

Підрозділ 1.3 дав можливість проаналізувати євроінтеграційні тренди, які впливають на сучасну траєкторію розвитку територіальних громад. Показано, що імплементація європейських стандартів управління, зокрема принципів Європейської хартії місцевого самоврядування, є однією з ключових передумов

успішної децентралізації та модернізації місцевого самоврядування в Україні. Євроінтеграційні процеси актуалізують необхідність розбудови інституційної спроможності громад, впровадження практик належного врядування (good governance), прозорості, електронного врядування, розвиток інклюзивності та екологічної сталості. Важливо, що саме інтеграція до європейського простору формує нові можливості для отримання фінансової допомоги, реалізації інфраструктурних проектів та посилення конкурентоспроможності громад у широкому регіональному контексті.

Узагальнюючи результати першого розділу, слід підкреслити, що соціально-економічний розвиток територіальних громад є взаємопов'язаним із якістю інституційного середовища та ефективністю управлінських рішень місцевих органів влади. Європейський вектор розвитку посилює вимоги до організаційної, кадрової, економічної та правової спроможності громад, що визначає необхідність формування сучасної моделі місцевого самоврядування, орієнтованої на інновації, партнерство, відкритість та сталість. Теоретико-методологічні положення, розглянуті у розділі, створюють основу для подальшого аналізу практичного стану розвитку територіальних громад України та формування стратегічних напрямів їх модернізації в контексті європейської інтеграції.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ СТАНУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

2.1. Оцінка інституційного та нормативно-правового забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад

Розвиток територіальних громад у сучасних умовах значною мірою залежить від ефективності інституційного та нормативно-правового забезпечення. Система правових норм і регуляторних механізмів формує середовище, у якому реалізуються місцеві ініціативи, здійснюється управління фінансовими ресурсами, організовується взаємодія органів влади, бізнесу та громадянського суспільства. Відповідно, інституційні та правові аспекти виступають не лише інструментами регулювання, але й факторами, що визначають якість публічного управління та конкурентоспроможність громад у процесі соціально-економічного розвитку.

Інституційне забезпечення передбачає наявність системи органів влади, інституційних структур, інструментів партнерства та механізмів координації, що забезпечують сталий розвиток громад. В Україні ключову роль відіграють органи місцевого самоврядування, які після реформи децентралізації отримали ширші повноваження у сфері планування, формування бюджету, управління комунальною власністю та залучення інвестицій [6].

Особливе значення мають інституційні механізми співпраці, зокрема розвиток асоціацій органів місцевого самоврядування, створення агенцій регіонального розвитку, функціонування центрів підтримки підприємництва та громадських об'єднань. Вони сприяють посиленню кадрової та організаційної спроможності громад, забезпечують обмін досвідом та інтеграцію в європейські мережі співробітництва.

Водночас інституційне середовище характеризується низкою проблем. Це обмеженість фінансово-економічних ресурсів для повноцінної реалізації повноважень, недостатня професійна підготовка кадрів, фрагментарність міжмуніципального співробітництва. Все це потребує комплексного підходу до розвитку інституційної спроможності громад на основі модернізації управлінських практик і зміцнення правових гарантій.

Нормативно-правова база, що регулює розвиток територіальних громад в Україні, сформована на основі Конституції України, законодавства у сфері місцевого самоврядування, бюджетної та податкової системи, регіональної політики, а також міжнародних угод, що визначають євроінтеграційні орієнтири. Ключовим нормативним актом є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», який визначає організаційно-правові засади діяльності громад та їх органів [19]. Важливу роль відіграє Закон України «Про співробітництво територіальних громад», що створює умови для реалізації спільних проєктів та об'єднання ресурсів [20].

Суттєвим стимулом розвитку стали положення Бюджетного кодексу України, що закріпили принципи фінансової децентралізації та надали громадам більше можливостей для формування власної доходної бази. Податковий кодекс України визначає механізми оподаткування на місцевому рівні та формує базу надходжень до місцевих бюджетів [6].

Важливою складовою є також нормативні документи стратегічного планування, серед яких Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки, що визначає цілі та пріоритети регіональної політики. Вона інтегрує європейські підходи до забезпечення збалансованого розвитку, інноваційної економіки та конкурентоспроможності громад [14].

Таблиця 2.1 відображає основні нормативно-правові акти, що регулюють соціально-економічний розвиток територіальних громад.

Аналіз чинної системи нормативно-правового забезпечення свідчить про її достатню розгалуженість і відповідність європейським практикам. Проте існують суттєві прогалини у сфері практичної реалізації норм, зокрема:

- недостатній рівень фінансової самостійності багатьох громад;
- надмірна залежність від державних трансфертів;
- обмеженість механізмів участі громадян у прийнятті рішень;
- низький рівень використання інструментів стратегічного планування.

Таблиця 2.1

Основні нормативно-правові акти України у сфері соціально-економічного розвитку територіальних громад

№	Нормативно-правовий акт	Зміст та ключові положення	Значення для громад
1	Конституція України (1996) [23]	Гарантує право громад на місцеве самоврядування, визначає його основи	Закріплює правову базу автономності громад
2	Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997) [19]	Визначає повноваження органів місцевої влади	Створює інституційну основу управління громадами
3	Закон України «Про співробітництво територіальних громад» (2014) [20]	Встановлює форми спільної діяльності громад	Сприяє реалізації міжмуніципальних проєктів
4	Бюджетний кодекс України (2001, із змінами) [6]	Регламентує формування місцевих бюджетів	Забезпечує фінансову основу діяльності громад
5	Податковий кодекс України (2010) [36]	Визначає місцеві податки і збори	Формує доходи місцевих бюджетів
6	Закон України «Про засади державної регіональної політики» (2015) [21]	Встановлює принципи регіонального розвитку	Орієнтує громади на збалансований розвиток
7	Державна стратегія регіонального розвитку 2021–2027 [14]	Визначає стратегічні цілі регіональної політики	Узгоджує розвиток громад із євроінтеграційними пріоритетами

Джерело: складено автором на основі [23, 19, 20, 6, 36, 21, 14].

Таким чином, нормативно-правове поле потребує подальшого вдосконалення, особливо у напрямі розширення інструментів фінансування місцевих проєктів, забезпечення прозорості управління та гармонізації законодавства з європейськими стандартами.

У контексті євроінтеграційних процесів особливої актуальності набуває приведення українського законодавства у відповідність до Європейської хартії місцевого самоврядування та принципів субсидіарності. Це передбачає посилення інституційної автономії громад, створення умов для ефективного використання коштів ЄС, активізацію транскордонного співробітництва.

Подальший розвиток правового забезпечення має також орієнтуватися на інституалізацію цифрових інструментів управління, що сприятиме прозорості, відкритості та підзвітності органів місцевої влади.

Таким чином, інституційне та нормативно-правове забезпечення соціально-економічного розвитку громад в Україні є достатньо розвиненим, однак потребує вдосконалення у напрямі посилення фінансової самостійності, підвищення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування та розширення можливостей інтеграції у європейський простір.

2.2. Аналіз практик адаптації європейського досвіду в розвитку територіальних громад

Сучасні процеси європейської інтеграції України зумовлюють необхідність активного вивчення та впровадження кращих практик розвитку територіальних громад, апробованих у країнах Європейського Союзу. Європейський досвід є особливо цінним, оскільки базується на принципах децентралізації, субсидіарності, партнерства та громадської участі. Ці принципи відповідають потребам українських громад, які після реформи місцевого самоврядування отримали розширені повноваження та відповідальність за соціально-економічний розвиток.

Адаптація європейських практик у вітчизняних умовах виступає важливим чинником підвищення ефективності управління територіями, залучення інвестицій, розвитку інфраструктури та покращення якості життя населення. Водночас слід зазначити, що механічне перенесення зарубіжних моделей є недоцільним: їх необхідно адаптувати з урахуванням політичних, економічних та соціокультурних особливостей України. У країнах ЄС територіальні громади відіграють провідну роль у забезпеченні добробуту населення. Їх розвиток ґрунтується на кількох ключових підходах [11, с. 25]:

1. Децентралізація та принцип субсидіарності. Органи місцевого самоврядування володіють значними повноваженнями у сферах бюджету, планування, управління комунальною власністю. У Німеччині та Польщі місцеві бюджети формуються значною мірою за рахунок власних податкових надходжень, що забезпечує фінансову автономію.

2. Розвиток міжмуніципального співробітництва. У Франції та Італії поширеною є практика створення об'єднань громад, які реалізують спільні інфраструктурні чи соціальні проекти. Це дозволяє ефективніше використовувати ресурси та забезпечувати економію масштабу.

3. Інклюзивне управління та участь громадян. У Швеції та Данії активно розвиваються механізми прямої демократії, такі як громадські слухання, місцеві референдуми, партисипативне бюджетування. Це підвищує довіру населення до органів влади та стимулює соціальну активність.

4. Стратегічне планування розвитку. У більшості європейських країн громади мають довгострокові стратегії розвитку, які базуються на аналізі потенціалу територій та враховують екологічні, соціальні та економічні аспекти. Прикладом є «Стратегія сталого розвитку міст» у Нідерландах.

5. Фінансова підтримка з боку ЄС. Європейські громади активно використовують кошти структурних та інвестиційних фондів ЄС для модернізації інфраструктури, розвитку інноваційної економіки та збереження довкілля.

Україна вже здійснила низку кроків у напрямі запозичення європейського досвіду. Зокрема, запроваджено інститут об'єднаних територіальних громад, що є аналогом польської моделі гмін. Розвивається практика міжмуніципального співробітництва, яка базується на французькому досвіді міжкомунальних об'єднань.

У багатьох громадах впроваджуються інструменти громадської участі, зокрема бюджети участі, які дозволяють жителям безпосередньо впливати на розподіл частини коштів місцевого бюджету. Це відповідає скандинавським моделям партисипативного управління.

У сфері стратегічного планування українські громади почали активно розробляти довгострокові стратегії розвитку, що враховують європейські підходи до сталості та збалансованості. При цьому у стратегічних документах усе більше враховуються екологічні аспекти, що відповідає пріоритетам «зеленої економіки» в ЄС [16].

Проте ефективність адаптації європейських практик в Україні обмежується низкою проблем: нерівномірністю розвитку громад, недостатнім фінансовим забезпеченням, слабкою інституційною спроможністю, а також відсутністю чітких механізмів моніторингу та оцінки результатів впровадження інноваційних підходів.

Таблиця 2.2

Європейські практики розвитку територіальних громад та їх адаптація в Україні

№	Європейська практика	Країна-джерело	Сутність практики	Приклади адаптації в Україні
1	Фінансова автономія місцевих бюджетів	Німеччина, Польща	Формування значної частини доходів за рахунок місцевих податків	Реформа фінансової децентралізації, збільшення частки місцевих податків у доходах громад
2	Міжмуніципальне співробітництво	Франція, Італія	Створення об'єднань громад для реалізації спільних проєктів	Закон України «Про співробітництво територіальних громад», реалізація спільних інфраструктурних проєктів
3	Партисипативне управління	Швеція, Данія	Залучення громадян до прийняття рішень (бюджети участі, слухання)	Запровадження громадських бюджетів у Києві, Львові, Вінниці та інших містах
4	Стратегічне планування сталого розвитку	Нідерланди	Довгострокові стратегії з акцентом на інновації та екологію	Стратегії розвитку громад 2021–2027 рр. з екологічними пріоритетами
5	Використання фондів ЄС	Країни ЄС	Фінансування місцевих проєктів за рахунок грантів і фондів	Програми міжнародної допомоги U-LEAD, проєкти Європейського інвестиційного банку

Джерело: складено автором на основі [16].

Успішними прикладами адаптації європейських практик можна вважати реалізацію проєктів міжнародної технічної допомоги, зокрема програми U-

LEAD з Європою, яка сприяє підвищенню адміністративної спроможності громад, цифровізації управління та розвитку сервісних центрів. Також позитивним є досвід запровадження місцевих стратегій розвитку у громадах Львівської та Хмельницької областей, що базуються на польській моделі програмного підходу до управління.

Європейський досвід впровадження концепції сталого розвитку територіальних громад демонструє системний та комплексний характер управління, що передбачає довгострокове планування, фінансову самодостатність муніципалітетів, активну участь громадськості та високий рівень екологічної відповідальності. У країнах Західної Європи, зокрема у Німеччині та Швеції, муніципалітети впроваджують локальні стратегії сталого розвитку, що узгоджуються із національними та європейськими програмами. Вони охоплюють широке коло завдань: від модернізації енергетичної інфраструктури до підвищення соціальної інклюзивності. Скандинавські держави демонструють успішні приклади інтеграції екологічних і соціальних факторів у місцеву політику: муніципалітети активно впроваджують інновації у сфері «зеленої» енергетики, цифровізації комунальних послуг та забезпечення рівних можливостей для всіх груп населення. Європейська модель сталого розвитку територій базується на інтегрованому підході, що поєднує економічні, соціальні та екологічні аспекти. Основні складові цієї моделі включають [15, с. 58]:

- 1) економічна стійкість: європейська модель передбачає диверсифікацію економічної діяльності на територіях;
- 2) екологічна збалансованість: однією з ключових складових є впровадження екологічно безпечних технологій та практик;
- 3) соціальна інклюзія та розвиток людського капіталу;
- 4) інституційна підтримка та нормативно-правове забезпечення: європейські країни впроваджують численні програми та ініціативи.

Глобалізація територіальних систем світу створює умови для ефективного використання цих надбань усіма країнами, зокрема Україною. Враховуючи

рівень опрацьованості європейською науковою спільнотою питань досягнення пріоритетів та цілей сталого розвитку, варто скористатися такими напрацюванням. Так, потребує перегляду економічна політика розвитку українських громад на предмет відповідності глобальним цілям підвищення якості людського потенціалу та примноження доданої вартості продукції та послуг, що виробляються на їх території, вбудовування економічних аспектів розвитку громад у коло їх соціальних потреб у межах припустимої спроможності екологічних систем [16].

В українських умовах концепція сталого розвитку набула особливої актуальності у зв'язку з реформою децентралізації, яка започаткувала процес формування спроможних територіальних громад. Реформа дозволила громадам отримати ширші фінансові можливості та самостійність у прийнятті рішень, проте її результати поки що залишаються нерівномірними. У ряді регіонів вдалося досягти значних успіхів у сфері економічного розвитку та підвищення рівня життя населення, тоді як інші громади й надалі стикаються з проблемами дефіциту ресурсів, низького рівня управлінської компетентності та відсутності стратегічного бачення.

Суттєвим викликом для України є також забезпечення екологічної складової сталого розвитку. Незважаючи на наявність нормативно-правової бази у сфері охорони довкілля, практична реалізація екологічних програм часто ускладнюється браком фінансування та низькою екологічною свідомістю населення. Водночас у деяких громадах спостерігаються позитивні зрушення: зростає кількість проєктів, спрямованих на енергоефективність, розвиток відновлюваних джерел енергії, управління відходами. Наприклад, впровадження енергозберігаючих технологій у комунальній сфері дозволяє скоротити витрати місцевих бюджетів і водночас підвищити якість життя мешканців [2].

Не менш важливою є соціальна складова сталого розвитку. В умовах воєнної агресії Росії проти України громади виконують функцію не лише адміністративних одиниць, але й осередків соціальної згуртованості, які

забезпечують підтримку внутрішньо переміщеним особам, організують волонтерські ініціативи та створюють умови для інтеграції різних соціальних груп. Таким чином, український контекст формує власну специфіку імплементації концепції сталого розвитку, де поряд із традиційними економічними та екологічними завданнями важливу роль відіграє забезпечення безпеки та соціальної стійкості.

В Україні концепція сталого розвитку поступово реалізується завдяки реформі децентралізації, яка створила нові можливості для фінансової самостійності громад і стратегічного планування їхнього розвитку. Попри це, рівень імплементації європейських практик суттєво відрізняється залежно від ресурсної бази, управлінської компетентності та активності громадянського суспільства у конкретних громадах.

Наприклад, Дніпровська міська громада активно впроваджує заходи з енергоефективності: у школах та лікарнях реалізуються програми утеплення будівель, встановлення сучасних систем опалення та використання сонячних панелей. Це дозволяє скорочувати витрати місцевого бюджету та одночасно підвищувати якість комунальних послуг.

Житомирська міська громада стала однією з перших в Україні, що розробила комплексний «План дій сталого енергетичного розвитку та клімату» (SECAP), орієнтований на скорочення викидів CO₂ та адаптацію міста до змін клімату. В межах цього плану реалізуються проекти з модернізації громадського транспорту, розширення мережі велосипедних доріжок та підвищення енергоефективності житлового фонду.

Важливим прикладом успішної імплементації європейських практик є Львівська міська громада, яка не лише адаптувала стратегічні підходи до розвитку, а й інтегрувала інноваційні екологічні програми, зокрема у сфері поводження з відходами. Створення сучасного сміттєпереробного комплексу у Львові стало одним із перших масштабних кроків у напрямі формування «зеленої» економіки на місцевому рівні.

Окрему увагу заслуговує досвід Тернопільської громади, де реалізується проєкт «Smart City», спрямований на цифровізацію управлінських процесів та підвищення прозорості взаємодії між органами влади і населенням. Використання сучасних ІТ-рішень дозволяє підвищити якість адміністративних послуг і посилити громадську участь.

Водночас частина територіальних громад, особливо у сільських районах, і надалі стикається з браком фінансових ресурсів, кадрової компетентності та стратегічного бачення. Це ускладнює практичне впровадження принципів сталого розвитку, зокрема у сфері екології та соціальної згуртованості.

Таким чином, українські реалії свідчать про нерівномірність процесу імплементації концепції сталого розвитку: одні громади вже досягли суттєвих успіхів, інші лише починають адаптацію європейських практик.

Аналіз європейського досвіду та українських реалій свідчить про те, що концепція сталого розвитку територіальних громад може стати ефективним інструментом підвищення конкурентоспроможності регіонів та якості життя населення. Водночас її практична реалізація в Україні потребує подолання низки бар'єрів. По-перше, необхідним є формування комплексних стратегій розвитку громад, що враховуватимуть економічні, соціальні та екологічні чинники та відповідатимуть Цілям сталого розвитку ООН. По-друге, слід посилити фінансову автономію громад, створивши умови для залучення інвестицій та ефективного використання власних ресурсів. По-третє, важливо розвивати інститути громадської участі, адже саме вони забезпечують легітимність управлінських рішень та сприяють зміцненню довіри між владою і населенням.

Особливої уваги потребує впровадження інноваційних практик у сфері «зеленої» економіки, цифровізації управлінських процесів та розвитку соціальної інфраструктури. В українських реаліях доцільно враховувати досвід Польщі у сфері стратегічного планування та залучення європейських фондів, Німеччини – щодо інтегрованих програм розвитку міст, а також скандинавських країн – у питаннях соціальної інклюзивності та екологічної

відповідальності. Лише поєднання цих практик з урахуванням національних особливостей дозволить створити ефективну модель сталого розвитку, що стане основою для відновлення та модернізації України у післявоєнний період.

Таблиця 2.3

Оцінка ефективності впровадження інструментів європейського досвіду в українські територіальні громади

Європейський інструмент	Країна-оригінатор	Суть інструменту	Показники ефективності в ЄС	Рівень адаптації в Україні	Досягнуті результати в українських громадах	Ключові бар'єри впровадження
1	2	3	4	5	6	7
Бюджет участі	Польща, Португалія	Залучення громадян до розподілу коштів місцевого бюджету	Участь населення – 10–25%; фінансування – до 5% бюджету гміни	Запроваджено у $\approx$ 210 громадах; середня участь – 3–8% населення	Зростання довіри до влади на 7%, реалізовано понад 2 500 локальних проєктів	Нерівномірність участі громадян, слабка комунікація
Цифрове врядування та е-послуги	Естонія	Онлайн доступ до послуг, електронна ідентифікація	99% послуг надаються онлайн; 50% – е-голосування	67% адмінпослуг – цифровізовані; 1200+ ЦНАП інтегровані з «Дія»	Скорочення часу на отримання послуг на 40–60%; приріст доступності – 20%	Нерівномірність цифрової інфраструктури
Муніципальні енергетичні плани	Німеччина, Швеція	Розвиток ВДЕ, енергоефективність, енергетична автономія громад	Частка ВДЕ: Німеччина – 51%, Швеція – 60%	Частка ВДЕ – 12–15%; участь у «Угоді мерів» – 340 громад	Економія енерговитрат у громадах – 10–12%	Низькі інвестиції, відсутність обладнання
Кластерна модель розвитку бізнесу	Німеччина, Італія	Співпраця бізнесу, влади та науки для стимулювання конкуренції	450+ кластерів; приріст експорту кластерних підприємств – +20–25%	$\approx$ 50 кластерів в Україні; 79 індустриальних парків (з них активні – 25%)	Валові інвестиції у громади зросли на 18%	Нестача інкубаторів, слабкі інституції
Підхід LEADER (підтримка сільських територій)	Франція, Іспанія	Фінансування місцевих ініціатив через громадські групи (LAG)	2400+ LAG; обсяг фінансування – €8,7 млрд (2021–2027)	150+ українських громад проходять підготовку; 70 пілотних LAG	Розвиток туризму, створення 1000+ робочих місць у 2019–2023	Недостатнє фінансування з держбюджету

Продовження таблиці 2.3

1	2	3	4	5	6	7
Муніципальні стратегії сталого розвитку	Нідерланди, Данія	Комплексні стратегії економічного, екологічного і соціального розвитку	100% муніципалітетів ЄС мають стратегію; 80% – індикатори SDG	90% громад України розробили стратегії, але лише 55% – впроваджують	Зростання інституційної спроможності на 30%	Стратегії часто формальні; низьке фінансування
Урбаністичні Smart-рішення	Фінляндія, Естонія	Розумна інфраструктура, транспорт, енергоменеджмент	Інвестиції у Smart-сектор – €140 млрд/рік в ЄС	В Україні Smart-рішення впроваджено у 25–30 громадах	Розвантаження трафіку на 15–20%, економія ресурсів – до 10%	Висока вартість технологій
Просторове планування територій (Zoning)	Франція, Німеччина	Чіткий поділ території за функціями: житловою, промисловою, рекреаційною	100% муніципалітетів ЄС мають затверджені плани просторового розвитку	В Україні плани мають лише ≈ 30% громад	Краща інвестпривабливість територій, збільшення надходжень на 12%	Нестача спеціалістів, тривалість процедур

Джерело: складено автором на основі [2].

Аналіз практик адаптації європейського досвіду свідчить, що Україна здійснила важливі кроки у напрямі модернізації системи місцевого самоврядування відповідно до європейських стандартів. Запроваджено інструменти фінансової децентралізації, міжмуніципального співробітництва, громадської участі та стратегічного планування. Проте повноцінне впровадження цих практик потребує подолання низки інституційних і ресурсних обмежень, посилення спроможності місцевих органів влади та забезпечення сталості результатів.

У перспективі адаптація європейських підходів має відбуватися з урахуванням специфіки українських громад, із акцентом на розвиток людського капіталу, зміцнення фінансової бази та розширення міжнародного партнерства. Це дозволить забезпечити не лише формальне наближення до європейських стандартів, а й реальне підвищення якості життя громадян.

2.3. Основні виклики та проблеми соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах переходу до європейських стандартів

Процес євроінтеграції України зумовлює необхідність глибоких трансформацій у сфері соціально-економічного розвитку територіальних громад. Перехід до європейських стандартів вимагає не лише формальної гармонізації законодавства, а й структурних змін у системі управління, підходах до забезпечення соціальної справедливості та економічної стійкості, а також у запровадженні сучасних інструментів місцевого розвитку. Проте ці завдання реалізуються у складному контексті внутрішніх і зовнішніх викликів, які зумовлюють появу численних проблем на рівні місцевих спільнот.

Насамперед, ключовим викликом є фінансова обмеженість територіальних громад. Попри здійснення реформи децентралізації та передачу значної частини фінансових повноважень на місця, більшість громад стикається з недостатністю власних бюджетних ресурсів. Низька інвестиційна привабливість окремих регіонів, слабка підприємницька активність та нерівномірний розвиток інфраструктури ускладнюють забезпечення сталого економічного зростання. Це призводить до залежності місцевих бюджетів від трансфертів з державного бюджету, що суперечить принципам фінансової самостійності, закладеним у європейських практиках.

Другим важливим аспектом є соціальні дисбаланси. Демографічна криза, міграція працездатного населення за кордон, старіння населення та нерівний доступ до якісних освітніх і медичних послуг створюють серйозні бар'єри для соціально-економічної модернізації. Європейські стандарти передбачають високий рівень інклюзії, соціальної справедливості та рівних можливостей для всіх членів громади. В Україні ж ці принципи часто залишаються на рівні декларацій, оскільки практичне їх запровадження вимагає значних інвестицій у людський капітал та соціальну інфраструктуру [17, с. 36].

Окремим викликом є недостатня інституційна спроможність органів місцевого самоврядування. Незважаючи на проведені адміністративні реформи,

рівень професійної підготовки кадрів у громадах не завжди відповідає сучасним вимогам управління. Відсутність стратегічного планування, слабкий розвиток системи електронного врядування, недостатнє залучення громадян до прийняття рішень знижують ефективність управлінських процесів. На відміну від країн ЄС, де муніципалітети мають високий рівень автономії та розвинену систему управлінських практик, українські громади лише формують власний досвід у цій сфері.

Додатковим бар'єром виступає нерівномірність регіонального розвитку. У великих містах та економічно розвинених регіонах спостерігається активне впровадження інновацій, залучення інвестицій, розвиток бізнес-середовища. Водночас у сільських територіях і депресивних районах проблеми безробіття, відсутності інфраструктури та низької якості послуг залишаються домінуючими. Така асиметрія ускладнює інтеграцію територіальних громад у єдиний економічний простір за європейськими стандартами, оскільки суперечить принципу збалансованого регіонального розвитку.

Важливим викликом у контексті європейської інтеграції є необхідність відповідності нормативно-правової бази ЄС. У сфері екології, охорони праці, управління відходами, енергоефективності та інших галузей Україна зобов'язана адаптувати законодавство до європейських вимог. Однак на місцевому рівні це часто стикається з дефіцитом ресурсів та кадрової експертизи. Унаслідок цього впровадження стандартів відбувається повільно, а громади залишаються у стані «перехідності», що гальмує інтеграційні процеси.

Не менш значущою проблемою є зовнішньополітичні та безпекові фактори. Збройна агресія Росії проти України призвела до руйнування інфраструктури, вимушеної міграції населення, втрати ресурсів та поглиблення соціально-економічних криз у низці регіонів. У таких умовах навіть базові завдання соціально-економічного розвитку потребують значних зусиль і зовнішньої підтримки, що відрізняє український контекст від мирного розвитку європейських держав [24].

Для узагальнення викликів і проблем соціально-економічного розвитку територіальних громад у контексті євроінтеграції доцільно представити їх у вигляді систематизованої таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Основні виклики соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах переходу до європейських стандартів

Категорія викликів	Зміст проблеми	Вплив на розвиток громад
Фінансові	Нестача власних бюджетних ресурсів, залежність від державних трансфертів	Обмеження інвестиційних можливостей, низька автономія
Соціальні	Демографічна криза, трудова міграція, нерівний доступ до послуг	Зменшення трудового потенціалу, соціальна нерівність
Інституційні	Низька спроможність органів місцевого самоврядування, відсутність стратегічного планування	Неефективність управління, гальмування реформ
Регіональні диспропорції	Нерівність між розвиненими містами та сільськими/депресивними районами	Поглиблення соціально-економічної поляризації
Нормативно-правові	Складність адаптації законодавства до вимог ЄС, нестача ресурсів на впровадження стандартів	Затримка інтеграційних процесів, формальність реформ
Зовнішньополітичні та безпекові	Військова агресія, руйнування інфраструктури, вимушена міграція	Дестабілізація розвитку, необхідність відбудови

Джерело: складено автором на основі [24].

Однією з ключових перешкод на шляху формування ефективної системи управління соціально-економічними ресурсами є обмежена інституційна спроможність територіальних громад у розв'язанні завдань місцевого значення. Фінансовий потенціал більшості громад не забезпечує повною мірою їх функціонування, що, своєю чергою, змушує органи місцевої влади відмовлятися від виконання певного комплексу специфічних повноважень. Усі нормативно-правові акти у сфері економіки можна розглядати як різновид інституційних угод [26, с. 24]. Водночас такі угоди майже ніколи не є ідеальними через низку факторів: наявність дисфункційних моделей економічної поведінки суб'єктів ринку, інформаційну асиметрію, проблему «безбілетника» та інші виклики. Сукупність цих явищ значною мірою

зумовлює труднощі в побудові дієвої системи управління соціально-економічним розвитком територіальних громад.

Здійснюючи оцінку ефективності діяльності територіальних громад, необхідно зосереджувати увагу не лише на досягнутих результатах, а й на першопричинах, що гальмують їх розвиток. Відомо, що рішення будь-яких економічних агентів формуються під впливом їхніх власних цілей, при цьому вони базуються на неповній інформації та обмежених ресурсах. Саме тому актуалізується потреба у розробленні дієвих механізмів контролю за діяльністю представників органів місцевого самоврядування під час виконання ними своїх обов'язків.

В умовах сучасних трансформацій зростає потреба у створенні надійних гарантій проти можливих фінансово-економічних зловживань або адміністративних правопорушень з боку посадових осіб громад. Практика свідчить, що під гаслами модернізації інститутів місцевого самоврядування окремі представники територіальних громад фактично зосереджуються на перерозподілі фінансових і ресурсних потоків задля власних інтересів. Водночас, згідно зі ст. 142 Конституції України, фінансовою основою місцевого самоврядування є «рухоме й нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля та природні ресурси, що перебувають у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що управляються районними й обласними радами» [22, с. 153].

Таким чином, територіальні громади, представлені своїми органами влади, мають вагомі можливості щодо управління фінансовими ресурсами та землею. Крім того, вони володіють правом залучати кредитні кошти у фінансових установах, що потенційно розширює їх фінансову автономію, проте водночас потребує більш високого рівня відповідальності та прозорості у прийнятті рішень.

Одним із найсуттєвіших бар'єрів на шляху соціально-економічного розвитку територіальних громад виступає корупція, що являє собою

протиправну діяльність, спрямовану на використання службовими особами владних повноважень з метою особистої вигоди та максимізації власних інтересів. Хоча корупційні прояви на місцевому рівні характерні для багатьох країн світу, в українських реаліях особливо важливо запобігти їхньому перетворенню на системну практику, яка могла б унеможливити якісну модернізацію інститутів самоврядування.

На практиці корупційні дії в межах територіальних громад можуть реалізовуватися через механізми прихованого вилучення фінансових ресурсів. Зокрема, це проявляється у створенні позабюджетних фондів, що формуються за рахунок добровільних внесків від учасників господарської діяльності. Переважна частка таких надходжень базується на так званих «благодійних» внесках бізнес-структур. Хоча формально вони не завжди суперечать чинному законодавству, реальна практика свідчить про наявність численних корупційних ризиків. Подібна система акумуляції коштів потребує розроблення ефективних механізмів прозорого контролю за розпорядженням фінансовими потоками з боку органів місцевої влади.

Сучасна інституційна ситуація формує складну дилему: з одного боку, територіальні громади потребують динамічного соціально-економічного розвитку, з іншого – дедалі гострішою стає необхідність удосконалення організаційно-управлінського механізму контролю за діяльністю органів влади на місцях. Забезпечення стійкості розвитку неможливе без належних гарантій проти фінансових зловживань та адміністративного свавілля [25].

Додатково, наявна інституційна структура породжує низку інших викликів, пов'язаних із потребою вдосконалення інструментів запобігання опортуністичній поведінці з боку органів місцевого самоврядування. Йдеться, зокрема, про уникнення таких дисфункцій, як недобросовісна конкуренція, зловживання монопольним становищем, «провали ринку» чи використання владних повноважень для вирішення особистих конфліктів з представниками бізнес-середовища. У сукупності ці фактори створюють серйозні загрози для

формування прозорої та ефективної системи управління громадами, що відповідає європейським стандартам.

Отже, основні виклики соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах переходу до європейських стандартів мають комплексний характер і охоплюють фінансову, соціальну, інституційну, правову та безпекову сфери. Вирішення цих проблем вимагає системної державної підтримки, налагодження міжмуніципального співробітництва, ефективного використання європейських фондів і програм технічної допомоги, а також активної участі громадян у розбудові місцевих спільнот. Лише поєднання внутрішніх зусиль із зовнішніми ресурсами здатне забезпечити поступову інтеграцію українських громад до європейського простору на засадах стійкості, інклюзивності та збалансованого розвитку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У другому розділі було здійснено комплексний аналіз сучасного стану соціально-економічного розвитку територіальних громад України в умовах посилення євроінтеграційних процесів, що дало змогу оцінити ступінь інституційної, нормативно-правової та управлінської готовності громад до впровадження європейських стандартів врядування. Результати дослідження засвідчили, що попри значні успіхи реформи децентралізації, розвиток територіальних громад відбувається нерівномірно, характеризується асиметричністю ресурсних можливостей, різною якістю управлінських рішень та неоднозначністю правозастосовчої практики.

У межах підрозділу 2.1 було проаналізовано інституційне та нормативно-правове забезпечення розвитку територіальних громад. Доведено, що формально-правова база в Україні загалом відповідає вимогам Європейської хартії місцевого самоврядування і створює правові умови для фінансової, організаційної та управлінської автономії громад. Водночас, реальна

ефективність інституцій значною мірою залежить від рівня їхньої спроможності, кадрового потенціалу та здатності впроваджувати стратегічні інструменти управління. Аналіз показав наявність низки проблем — недостатня деталізація механізмів реалізації державної регіональної політики, нормативні прогалини щодо інструментів міжмуніципальної співпраці, слабкі механізми контролю за ефективністю бюджетного використання ресурсів, а також нерівномірне застосування законодавчих норм у практиці громад. Це обмежує їхню здатність забезпечувати сталий розвиток та адекватне реагування на зовнішні виклики.

У підрозділі 2.2 було досліджено практики адаптації європейського досвіду в розвитку територіальних громад України. Узагальнення матеріалів показало, що найуспішніші громади активно впроваджують підходи «good governance», інструменти стратегічного планування, моделі участі громадян, електронні сервіси та механізми міжмуніципального співробітництва, що є характерними для країн ЄС. Значна увага приділяється реалізації проектів місцевого розвитку за підтримки програм ЄС (U-LEAD, Європейський інвестиційний банк, програми транскордонного співробітництва). Разом із тим, масштабування цих практик у загальнонаціональному вимірі залишається обмеженим через нерівномірний доступ до фінансово-технічної допомоги, недостатню компетентність управлінських кадрів у низці громад, а також низьку мотивацію до впровадження інновацій у громадах з обмеженим ресурсним потенціалом. Це свідчить про необхідність системної підтримки та поширення кращих європейських практик на всіх рівнях місцевого розвитку.

У підрозділі 2.3 було окреслено основні виклики, які стримують розвиток громад у контексті переходу до європейських стандартів. Встановлено, що ключові проблеми мають комплексний характер і включають: інституційну слабкість, нестачу фінансових ресурсів, значні диспропорції в соціально-економічному потенціалі громад, низьку якість стратегічного планування, недосконалість механізмів комунікації між владою та громадянами, корупційні ризики на місцевому рівні, недостатній розвиток цифрової інфраструктури та

обмежену інвестиційну привабливість у частині територій. Додатковим викликом є зовнішні чинники – воєнні дії, демографічні втрати, міграція населення, руйнування інфраструктури, зростання навантаження на місцеві бюджети. Усе це суттєво ускладнює реалізацію європейських стандартів сталого розвитку та належного врядування.

Узагальнюючи проведені дослідження, можна стверджувати, що розвиток територіальних громад в Україні відбувається в умовах одночасного поєднання великих можливостей, які забезпечує євроінтеграція, та масштабних внутрішніх і зовнішніх викликів. Правова база та інституційне середовище створюють фундамент для модернізації місцевого самоврядування, проте реальна ефективність цих інструментів визначається рівнем управлінської спроможності, стратегічного мислення, готовності громад до впровадження інновацій та участі у європейських програмах. Подальший розвиток територіальних громад у європейському контексті потребує системної державної підтримки, удосконалення нормативно-правових механізмів, забезпечення фінансової стійкості, модернізації управлінських процесів та посилення прозорості й підзвітності органів місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

3.1. Механізми підтримки та стимулювання розвитку територіальних громад

Становлення та розвиток територіальних громад в Україні є стратегічним завданням, що визначає подальший напрям модернізації всієї системи публічного управління. Успіх реформи децентралізації залежить не лише від передачі повноважень на місцевий рівень, а й від створення дієвої системи механізмів підтримки та стимулювання громад до соціально-економічного зростання. Ці механізми формуються на різних рівнях управління – державному, регіональному та місцевому – та охоплюють фінансову, організаційну, інвестиційну, соціальну та правову складові. Їхнє завдання полягає у забезпеченні стійкості розвитку, підвищенні конкурентоспроможності територій та досягненні високих стандартів життя населення.

Базою для розвитку територіальних громад виступає їхня фінансова спроможність. У сучасних умовах основними інструментами фінансової підтримки є міжбюджетні трансферти, субвенції на розвиток інфраструктури, дотації вирівнювання та інвестиційні програми, що реалізуються через Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР). Цей інструмент спрямований на підтримку проєктів, які мають довгостроковий соціально-економічний ефект, забезпечують зменшення диспропорцій між територіями та сприяють створенню робочих місць [25].

Водночас важливим стимулом для громад є збереження частини податкових надходжень у місцевих бюджетах. Передусім це податок на доходи фізичних осіб, акцизний податок, єдиний податок та плата за землю. Завдяки цьому громади отримують реальну зацікавленість у розвитку підприємництва,

легалізації зайнятості та нарощуванні власної податкової бази. Додатково запроваджуються механізми цільового бюджетування, які дозволяють громадам визначати пріоритети фінансування у відповідності до стратегічних планів розвитку.

Підтримка розвитку громад неможлива без посилення їхньої управлінської спроможності. Для цього запроваджуються механізми організаційної підтримки, які охоплюють розбудову центрів надання адміністративних послуг, розвиток цифрових технологій, електронного урядування, створення умов для прозорості та ефективної роботи місцевої влади. Значну роль відіграють інструменти стратегічного планування – від стратегій розвитку громад до планів просторового розвитку, які дозволяють раціонально використовувати природні, земельні та інфраструктурні ресурси.

У цьому контексті особливого значення набувають форми міжмуніципального співробітництва, що дають змогу громадам об'єднувати ресурси для реалізації спільних проєктів у сферах житлово-комунального господарства, транспортної інфраструктури, екології та освіти. Завдяки такій кооперації створюються передумови для економії бюджетних коштів, підвищення ефективності використання ресурсів та зміцнення територіальної солідарності.

Одним із ключових стимулів розвитку є залучення інвестицій та інновацій. Сучасні громади активно використовують механізми грантового фінансування, міжнародної технічної допомоги, а також можливості участі в програмах Європейського Союзу (*INTERREG, Horizon Europe, LIFE, Erasmus+*). Ці інструменти дозволяють реалізовувати проєкти у сфері енергоефективності, розвитку відновлюваних джерел енергії, цифровізації та зеленої трансформації [30, с. 103].

Важливим напрямом виступає розвиток державно-приватного партнерства, яке створює умови для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів. Залучення бізнесу до фінансування соціально значущих об'єктів (доріг, шкіл, лікарень, енергетичних систем) забезпечує поєднання суспільних

та комерційних інтересів. Окрім цього, громади можуть застосовувати спеціальні інструменти стимулювання інвесторів, такі як податкові пільги, компенсаційні програми та створення індустріальних парків.

Соціальна підтримка розвитку громад передбачає зміцнення людського капіталу та підвищення якості життя. Програми зайнятості, розвиток професійної освіти, підтримка малого підприємництва та соціальних підприємств виступають вагомими інструментами зменшення безробіття й активізації населення. У багатьох громадах впроваджується практика ініціативного бюджетування, що дозволяє мешканцям напряду впливати на розподіл частини місцевого бюджету та реалізовувати власні проекти (ремонт соціальних об'єктів, благоустрій територій, розвиток громадських просторів) [25].

Значним інструментом соціальної підтримки є також грантові конкурси для громадських організацій, які сприяють розвитку культури, спорту, соціальної інтеграції вразливих груп населення. Такий підхід дозволяє активізувати громадянське суспільство й формувати атмосферу довіри між населенням та органами влади.

Функціонування територіальних громад неможливе без чіткої правової основи. Законодавче забезпечення фінансової децентралізації, створення нормативної бази для стратегічного планування, механізмів публічно-приватного партнерства та залучення інвестицій створює необхідні передумови для сталого розвитку. На місцевому рівні важливим є прийняття статутів громад, локальних нормативних актів, що регламентують питання прозорості, підзвітності та громадської участі.

Правове забезпечення також включає норми щодо оцінки ефективності діяльності органів місцевого самоврядування. У перспективі запровадження індикаторів соціально-економічного розвитку дозволить проводити моніторинг досягнень та своєчасно виявляти проблеми.

Основні механізми підтримки територіальних громад

Категорія механізмів	Сутність	Основні інструменти	Очікувані результати
Фінансово-економічні	Забезпечення бюджетної спроможності громад	Міжбюджетні трансферти, субвенції, ДФРР, місцеві податки	Збільшення власних доходів, фінансова автономія
Інституційно-організаційні	Посилення управлінської спроможності	ЦНАП, електронне урядування, стратегії розвитку, міжмуніципальне співробітництво	Оптимізація управління, зростання ефективності
Інвестиційно-інноваційні	Залучення інвестицій та новітніх технологій	Гранти ЄС, державно-приватне партнерство, індустриальні парки	Реалізація інноваційних проєктів, зростання інвестиційної привабливості
Соціальні	Підвищення якості життя та людського капіталу	Програми зайнятості, ініціативний бюджет, гранти для ГО	Залучення населення до управління, розвиток людського потенціалу
Правові	Законодавча та нормативна підтримка	Закони про децентралізацію, статuti громад, локальні регламенти	Прозорість, підзвітність, стабільність управління

Джерело: складено автором на основі [25].

Таким чином, механізми підтримки та стимулювання розвитку територіальних громад є багатокомпонентною системою, яка поєднує фінансові, організаційні, інноваційні, соціальні та правові інструменти. Їхня ефективність визначається здатністю громади інтегрувати різні джерела ресурсів, налагоджувати партнерські відносини з бізнесом і громадськими організаціями, а також забезпечувати прозорість і підзвітність діяльності органів влади. Успішне використання цих механізмів створює передумови для стійкого економічного розвитку, формування сприятливого інвестиційного клімату та підвищення рівня добробуту населення відповідно до європейських стандартів.

3.2. Шляхи покращення державної політики щодо підтримки територіальних громад

У сучасних умовах соціально-економічних трансформацій, що відбуваються в Україні, державна політика підтримки територіальних громад набуває особливого значення. Вона виступає не лише механізмом забезпечення функціонування органів місцевого самоврядування, але й важливим інструментом стимулювання економічного зростання, формування конкурентоспроможних регіонів та підвищення якості життя населення. Реформа децентралізації, розпочата у 2014 році, окреслила нові вектори розвитку громад, проте водночас висвітлила низку проблем, які вимагають удосконалення державної політики.

Одним із ключових напрямів покращення державної політики є зміцнення фінансової спроможності громад. Попри позитивні результати бюджетної децентралізації, досі значна частина територіальних утворень залишається залежною від дотацій вирівнювання та субвенцій. Це обмежує їхню економічну автономію та здатність до довгострокового планування. Державна політика має бути спрямована на розширення доходної бази місцевих бюджетів шляхом збільшення частки податків, що залишаються на місцях, а також розвитку інститутів місцевого оподаткування. Зокрема, актуальним є розширення прав громад щодо встановлення місцевих зборів, ефективне адміністрування плати за землю та податку на нерухомість, удосконалення системи обліку та моніторингу місцевих фінансових ресурсів [29].

Другим важливим шляхом удосконалення політики є підвищення інституційної та управлінської спроможності органів місцевого самоврядування. Ефективна діяльність громади багато в чому залежить від професійної компетентності посадових осіб, наявності стратегічних документів та здатності реалізовувати комплексні проекти. Тому державна політика повинна включати програми підвищення кваліфікації місцевих управлінців, розвиток цифрових інструментів управління (електронний документообіг,

онлайн-сервіси, системи моніторингу), а також створення національних центрів підтримки та методичного супроводу громад. У цьому контексті позитивним досвідом є впровадження програм U-LEAD with Europe, проте їх необхідно масштабувати на національному рівні.

Третій напрям удосконалення полягає у створенні сприятливого інвестиційного та інноваційного середовища для розвитку громад. Держава має формувати стимули для залучення інвесторів на місцевий рівень, зокрема через розвиток індустріальних парків, спеціальних економічних зон, програм державно-приватного партнерства. Важливим інструментом є запровадження податкових пільг для інвесторів, які створюють робочі місця в малих містах та сільських громадах, а також надання державних гарантій за інфраструктурними проектами. У перспективі особливої уваги потребує підтримка інноваційних кластерів у сферах ІТ, відновлюваної енергетики та агропромислового виробництва, що може стати локомотивом економічного зростання територій [29].

Не менш важливим напрямом є удосконалення механізмів соціальної підтримки розвитку громад. Соціальна складова державної політики повинна бути спрямована на підвищення якості освіти, медичних послуг, соціальної інфраструктури та культурного життя в громадах. Варто посилити державні програми підтримки сільських амбулаторій, модернізації шкіл, створення молодіжних центрів та програм зайнятості. Додатковим механізмом може стати розширення практики громадського бюджету, коли держава співфінансує локальні проекти, ініційовані мешканцями. Це сприятиме формуванню активної громадянської позиції та посиленню соціальної інтеграції.

Особливе місце в удосконаленні державної політики належить правовому та нормативному забезпеченню. На сьогодні існує потреба у вдосконаленні законодавства щодо місцевого самоврядування, зокрема стосовно розмежування повноважень між органами виконавчої влади та громадами, врегулювання питань управління комунальним майном і земельними ресурсами. Також важливим завданням є впровадження системи моніторингу та

оцінки ефективності державної політики у сфері децентралізації, яка дозволить своєчасно виявляти проблеми та коригувати управлінські рішення.

Крім того, державна політика має враховувати європейський досвід розвитку територіальних громад, зокрема у сфері багаторівневого врядування, партисипативної демократії та інтегрованого територіального розвитку. Важливо запроваджувати механізми залучення громадян до процесу ухвалення рішень, а також створювати умови для ефективної взаємодії державних органів, місцевих рад та громадянського суспільства. Практика країн ЄС свідчить, що саме інклюзивність та прозорість управління є ключовими факторами сталого розвитку громад.

Таким чином, шляхи покращення державної політики щодо підтримки територіальних громад охоплюють комплекс взаємопов'язаних заходів: від зміцнення фінансової бази та розвитку інституційної спроможності до створення інноваційного середовища та вдосконалення правового регулювання. Їхня реалізація можлива лише за умови комплексного підходу, координації між державою, місцевим самоврядуванням, бізнесом та громадянами. У перспективі це дозволить забезпечити сталий розвиток територіальних громад, підвищити рівень добробуту населення та наблизити Україну до європейських стандартів регіонального врядування.

3.3. Напрями залучення інвестицій та ресурсів для соціально-економічного розвитку громад

Залучення інвестицій і ресурсів є ключовою передумовою сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад. У сучасних умовах трансформації економічних відносин в Україні, поглиблення процесів децентралізації та необхідності адаптації до європейських стандартів, місцеві органи влади змушені шукати нові підходи до мобілізації як внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансування. Успішна політика залучення ресурсів сприяє

формуванню конкурентоспроможного середовища, створенню нових робочих місць, розвитку інфраструктури, зростанню податкових надходжень та підвищенню якості життя мешканців.

Передусім слід підкреслити, що фінансова спроможність громад залежить від диверсифікації джерел ресурсів. Традиційно основу становлять податкові надходження та міжбюджетні трансферти, проте цього недостатньо для забезпечення масштабних соціально-економічних змін. Тому стратегічного значення набуває залучення інвестицій – приватних, державних, міжнародних – а також застосування інноваційних фінансових інструментів.

Важливим напрямом є створення сприятливого інвестиційного клімату. Територіальні громади мають формувати прозорі й передбачувані умови для ведення бізнесу, забезпечувати мінімізацію адміністративних бар'єрів, розвивати систему електронних сервісів, підвищувати рівень правового захисту підприємців. Особливої уваги заслуговує формування позитивного іміджу громади, адже інвестори оцінюють не лише економічні параметри, а й якість життя, наявність кваліфікованих кадрів, стан інфраструктури, рівень довіри до влади.

Не менш значущим є напрям співпраці з міжнародними фінансовими організаціями та донорами. Європейський Союз, ПРООН, Світовий банк, GIZ та інші структури реалізують десятки програм підтримки громад в Україні. Йдеться як про грантові проєкти, так і про кредитні ресурси на пільгових умовах. Завдяки цьому громади отримують можливість модернізувати інфраструктуру, впроваджувати енергоефективні технології, розвивати сферу охорони здоров'я, освіти, культури. Успішними прикладами є реалізація проєктів з відновлення муніципальної інфраструктури у Харківській, Вінницькій та Львівській областях, що фінансуються міжнародними партнерами [30, с. 208].

Окремо варто виділити залучення внутрішніх інвестиційних ресурсів, зокрема через механізми державно-приватного партнерства (ДПП). В Україні цей інструмент поступово набуває популярності, особливо у сфері

комунального господарства, енергетики та транспорту. ДПП дозволяє громадам отримати додаткові фінансові вливання без значного навантаження на місцевий бюджет, а бізнесу – доступ до нових ринків та гарантії довгострокового співробітництва.

Також значний потенціал має залучення коштів місцевих жителів через розвиток інструментів партиципативного фінансування – бюджети участі, краудфандингові ініціативи, створення кооперативів. Вони не лише мобілізують ресурси, а й зміцнюють соціальну згуртованість, формують у громадян відчуття причетності до розвитку своєї території.

Не можна оминати й значення природно-ресурсного потенціалу. Громади, що володіють земельними, лісовими, водними чи рекреаційними ресурсами, мають можливість розвивати агропромисловий комплекс, зелений туризм, відновлювану енергетику. Проте ефективне використання цього потенціалу вимагає прозорого управління, екологічно відповідального підходу та запобігання надмірній експлуатації.

Таблиця 3.2

Напрями залучення інвестицій

Напрямок залучення ресурсів	Характеристика	Очікувані результати
Прямі приватні інвестиції	Створення сприятливого бізнес-клімату, податкові стимули, розвиток інфраструктури	Нові підприємства, робочі місця, зростання ВРП громади
Міжнародні гранти та кредити	Участь у програмах ЄС, Світового банку, ПРООН, GIZ тощо	Модернізація інфраструктури, підвищення якості послуг
Державно-приватне партнерство	Спільна реалізація проектів громади та бізнесу	Залучення капіталу, інноваційні рішення, зменшення бюджетних витрат
Партиципативні механізми	Бюджет участі, краудфандинг, кооперативи	Залучення громадян до прийняття рішень, додаткові ресурси
Використання природних ресурсів	Раціональне управління землею, водними і лісовими ресурсами, розвиток туризму	Зростання доходів громади, сталий розвиток, нові сфери зайнятості
Фінансова співпраця між громадами	Створення міжмуніципальних об'єднань для реалізації великих проектів	Економія коштів, підвищення ефективності інфраструктурних проектів

Джерело: складено автором на основі [30].

Таким чином, для досягнення сталого соціально-економічного розвитку територіальні громади повинні формувати комплексну стратегію мобілізації ресурсів. Вона має ґрунтуватися на принципах відкритості, інноваційності, екологічної збалансованості та орієнтації на довгострокові цілі. Важливо, щоб місцеві органи влади не лише створювали сприятливі умови для інвесторів, а й активно взаємодіяли з населенням, бізнесом, міжнародними партнерами, формуючи довіру та партнерство. Лише за таких умов залучені інвестиції трансформуватимуться у реальні зміни, що забезпечать підвищення добробуту громадян та зміцнення економічної бази місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

У третьому розділі було окреслено стратегічні напрями удосконалення механізмів розвитку територіальних громад України в умовах євроінтеграції, визначено інструменти підтримки, шляхи вдосконалення державної політики та ключові механізми залучення інвестицій і додаткових ресурсів. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку громад можливе лише за умови формування комплексної, скоординованої та орієнтованої на європейські стандарти системи підтримки місцевого самоврядування.

У межах підрозділу 3.1 було розглянуто механізми підтримки та стимулювання розвитку територіальних громад. Доведено, що їхнє ефективне функціонування залежить від поєднання інструментів фінансової децентралізації, адміністративної автономії та інституційної спроможності місцевих органів влади. Ключовими складовими цього механізму виступають: державні грантові програми, цільові фонди регіонального розвитку, механізми міжмуніципального співробітництва, державне інвестування у критичну інфраструктуру, підтримка проектів місцевого розвитку за участі міжнародних донорів. У результаті дослідження встановлено, що громади, які активно

користуються цими інструментами, демонструють вищу динаміку розвитку, кращу бюджетну забезпеченість та більш якісне стратегічне планування. Водночас, існує потреба у подальшому удосконаленні цих механізмів з урахуванням європейського досвіду, зокрема у сфері прозорості процедур, доступності фінансування та інституційної підтримки для громад з низькою спроможністю.

У підрозділі 3.2 було визначено основні напрями вдосконалення державної політики щодо підтримки територіальних громад. Результати аналізу показали, що сучасна державна регіональна політика потребує більшої інтегрованості, послідовності та орієнтації на середньо- і довгострокові результати. Основними недоліками є фрагментарність управлінських рішень, нерівномірність розподілу ресурсів між громадами різного типу, недостатня координація між центральною та місцевою владою, обмеженість інструментів підтримки в умовах воєнного стану. Визначено, що формування нової моделі державної політики має передбачати: посилення субсидіарності та партнерства між рівнями влади; створення стабільних фінансових інструментів розвитку; поглиблення цифровізації управління; впровадження системи регулярного моніторингу ефективності громад; модернізацію системи підготовки кадрів для місцевого самоврядування. Запропоновані напрями відповідають європейським принципам *good governance* та регіональної політики ЄС, що базується на стратегічному плануванні, прозорості та інклюзивності.

У підрозділі 3.3 було проаналізовано напрями залучення інвестицій та додаткових ресурсів у соціально-економічний розвиток громад. Показано, що ключовим викликом розвитку є недостатній рівень інвестиційної привабливості, спричинений інфраструктурними обмеженнями, високими ризиками, війною та нерівномірністю економічного потенціалу громад. Водночас, українські громади мають значні можливості диверсифікувати джерела фінансування, зокрема через: партнерства з бізнесом (PPP), участь у міжнародних грантах та програмах ЄС; залучення коштів донорських організацій; розвиток локальних кластерів; стимулювання малого та середнього

підприємництва; використання муніципальних облігацій та інструментів публічних інвестицій. Важливо, що активна участь громад у проектах транскордонного співробітництва та програмах інституцій ЄС (Interreg, LIFE, Horizon Europe, U-LEAD) відкриває нові можливості для модернізації інфраструктури, розвитку людського капіталу та упровадження інноваційних рішень.

Узагальнюючи результати третього розділу, можна стверджувати, що успішний розвиток територіальних громад в Україні в європейському контексті залежить від здатності органів місцевого самоврядування ефективно використовувати наявні ресурси, застосовувати сучасні управлінські підходи та забезпечувати інституційну відкритість і підзвітність. Поглиблення співпраці з європейськими партнерами, розширення можливостей для залучення інвестицій, удосконалення державної політики та модернізація механізмів стимулювання місцевого розвитку є ключовими передумовами формування конкурентоспроможних, стійких та інноваційних громад.

Отже, стратегічні напрями, визначені в цьому розділі, створюють практичну основу для формування ефективної системи управління розвитком територіальних громад, що відповідає сучасним європейським стандартам та сприяє підвищенню якості життя населення.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження теоретико-методологічних засад, практичних механізмів та перспектив соціально-економічного розвитку територіальних громад у контексті євроінтеграції дозволило зробити низку узагальнень та виділити ключові напрямки вдосконалення політики розвитку громад.

1. Теоретичні аспекти соціально-економічного розвитку громад свідчать, що цей процес є комплексним та багатофакторним явищем, яке охоплює економічні, соціальні, політичні, культурні та зовнішні детермінанти. Визначено, що основними інструментами розвитку громад є ефективне управління ресурсами, залучення інвестицій, розвиток інфраструктури, підвищення соціальної активності населення та застосування інноваційних технологій управління. Євроінтеграційні тенденції підкреслюють важливість інтеграції європейських стандартів у систему управління, підвищення прозорості та підзвітності місцевих органів влади, а також стимулювання партнерства між державними, громадськими та приватними інституціями.

2. Аналіз стану розвитку територіальних громад України показав, що в сучасних умовах основними проблемами залишаються недостатня інституційна спроможність, обмеженість фінансових ресурсів, низька ефективність місцевого самоврядування та ризику прояву корупційних практик. Дослідження інституційного та нормативно-правового забезпечення засвідчило необхідність удосконалення законодавчих механізмів, підвищення якості управлінських рішень і контролю за використанням ресурсів. Аналіз практик адаптації європейського досвіду вказав на ефективність застосування механізмів публічно-приватного партнерства, міжнародних грантових програм, цифрових інструментів управління та методів участі громадян у процесі ухвалення рішень.

3. Виявлені виклики та проблеми розвитку громад в умовах переходу до європейських стандартів включають нестачу фінансових ресурсів, обмежену інвестиційну привабливість, низьку інституційну спроможність, слабку

взаємодію між органами влади та громадськими інститутами, а також необхідність модернізації соціальної інфраструктури та підвищення кваліфікації місцевих управлінців.

4. Стратегічні напрями розвитку територіальних громад полягають у комплексному застосуванні механізмів підтримки та стимулювання розвитку, удосконаленні державної політики, підвищенні прозорості управління, активному залученні внутрішніх і зовнішніх інвестицій та ресурсів, а також впровадженні європейських практик у місцеве самоврядування. Найбільш ефективними інструментами є публічно-приватне партнерство, грантове та кредитне фінансування, розвиток людського капіталу, використання природно-ресурсного потенціалу та інноваційних технологій.

5. Практичне значення роботи полягає у формуванні рекомендацій щодо підвищення ефективності соціально-економічного розвитку територіальних громад, зокрема через:

- вдосконалення системи планування та контролю за використанням ресурсів;
- активізацію залучення інвестицій та міжнародних ресурсів;
- розвиток соціальної та інфраструктурної бази громад;
- інтеграцію європейських стандартів управління та практик участі громадян.

Таким чином, реалізація запропонованих стратегічних напрямів сприятиме підвищенню інституційної спроможності територіальних громад, зростанню їхньої економічної автономії, інтеграції у європейський економічний простір та поліпшенню соціально-економічних показників на місцевому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахур Н. Використання інструментів краудсорсингу в розвитку територіальних громад. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-07/bakhur.pdf>.
2. Білоус Я. Ю. Теоретичні аспекти організаційно-економічного забезпечення розвитку територіальних громад України. *Ефективна економіка*. 2022. № 3. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=10052>.
3. Борщевський В., Чех М., Василиця О. Управління територіальними громадами в умовах інституційних трансформацій: український контекст: навчальний посібник. Для студентів та аспірантів спеціальностей: 281 (D4) «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування (D «Бізнес, адміністрування та право») та 051 (C1) «Економіка» галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки (C «Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини»). Львів, 2025. 124 с.
4. Бурик З. М. Механізми управління комунальною власністю територіальних громад: теоретичні засади. *Наукові перспективи*. 2023. № 6 (36). С. 50-60. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/5270/5300>.
5. Бурик М. М. Досвід розвитку територіальних громад держав Східної Європи. *Наукові перспективи*. 2023. № 7 (37). С. 52–60. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/5643/5675>.
6. Бюджетний кодекс України (21.06.2001 № 2542-III) // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2542-14>
7. Вдовічен А. А., Вдовічена О. Г., Табенська Ю. В. Формування доходів місцевих бюджетів за умов бюджетної децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2023. № 5. С. 187–195. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/businessinform-2023-5_0-pages-187_195.pdf
8. Гасюк І. Л., Баюк М. Механізми управління соціально-економічним розвитком територіальних громад : монографія. Хмельницький : Мельник А. А., 2021. 259 с.

9. Гончарук І. В., Томашук І. В. Ресурсний потенціал сільських територій: стан та напрями зміцнення: монографія. Вінниця : ТОВ «Твори», 2022. 334 с.

10. Гоголь Т. В., Мельничук Л. М. Трансформація територіальних громад в умовах децентралізації в Україні. *Право та державне управління*. 2022. № 1. С. 216–225.

11. Гончарук Н. Співробітництво територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2023. № 11 (2). С. 24–30.

12. Горохова Л., Невинна Г. Досягнення та перспективи реформи децентралізації в Україні. *Вісник Львівського університету*. Серія : філос.-політолог. студії. 2023. Вип. 46. С. 253–261. URL: http://eprints.zu.edu.ua/36652/1/Стаття_Горохова_Децентралізація.pdf.

13. Даркович А., Савісько М. Фактори стійкості громад під час війни. Дослідження впливу економіки, управління та залученості. 2023. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/17176>

14. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки (Постанова КМУ від 05.08.2020 № 695) // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/695-2020-%D0%BF>

15. Довженко В.А. Контент-аналіз стратегій регіонального розвитку. Інструменти і практики публічного управління в контексті децентралізації: Матеріали II Всеукр. наук.-практ. конфер. за міжнар. участю (23 червня 2020 р., Житомир). Житомир: ЖНАЕУ, 2020. С. 57–61.

16. Європейський Союз надав висновки та рекомендації щодо плану відновлення України в частині місцевого самоврядування. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15582>

17. Журавель Я.В. Вплив євроінтеграційних процесів на покращення ефективності організації діяльності органів виконавчої влади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 34–36.

18. Забарна Е. М. Територіальні громади в європейському транскордонному просторі. *Економічний форум*. 2020. № 3. С. 3–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2020_3_3

19. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (21.05.1997 № 280/97-ВР) // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/280/97-%D0%B2%D1%80> Закон України+1

20. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» (17.06.2014 № 1508-VII) // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1508-18>

21. Закон України «Про засади державної регіональної політики» (05.02.2015 № 156-VIII) // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/156-19>

22. Ігнат О., Маматова Т. Співробітництво територіальних громад задля забезпечення стійкості і сталого розвитку. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 5 (49). С. 109–116. URL : <http://kelmczasopisma.com/en/viewpdf/9240>.

23. Конституція України (28.06.1996) // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

24. Коваленко Н. В. Децентралізація публічної влади в контексті сучасного розвитку України. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2020. № 8. С. 563–583. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/purr_2020_8_12.

25. Лещух І. В. Доходи місцевих бюджетів в умовах війни: трансформація структури та перспективи подальшого формування. *Бізнес Інформ*. 2022. № 4. С. 74–82. URL : <https://www.business-inform.net/main>.

26. Лисяк Л. В., Качула С. В., Біневич Ю. О. Зміни доходів та видатків місцевих бюджетів в процесі фінансової децентралізації: досвід ЄС в українських реаліях. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 1. С. 22–29.

27. Лялюк О. Ю. Правове регулювання компетенції місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 160. С. 6–23.

28. Матвеева О.Ю. Європейська парадигма сталого розвитку територіальних громад: досвід для України. *Вісник Національної академії*

державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління. 2021. № 1. С. 148–157.

29. Марценюк О. В., Деньдобра Т. В., Гуменна О. І. Фінансові механізми державної підтримки розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. *Економіка та суспільство. 2023. № 52. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/52>.*

30. Мельничук В. Євроінтеграційний чинник реформування місцевого самоврядування в Україні. Перспективи розвитку наукових досліджень у контексті глобалізаційних змін: освіта, політика, економіка, міжкультурна комунікація : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. С. 101–105

31. Мельничук В. Зв'язок системи місцевого самоврядування та реалізації курсу європейської інтеграції України. Пріоритетні напрями наукових досліджень: філософський, політологічний та культурологічний аспекти : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2021. С. 46–50.

32. Мищак І. М. Територіальна громада як самоврядна форма участі населення у вирішенні питань місцевого значення. *Наукові перспективи. 2023. № 8 (38). С. 190–201. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6046/6080>.*

33. Мовчан У. І. Децентралізація в українській неопатримоніальній демократії: переваги, недоліки та шлях до потенційного миру. *Політикус. 2021. Вип. 6. С. 44–48.*

34. Нормативно-правове забезпечення розробки стратегій громад: колізії та проблеми URL: https://lb.ua/blog/observatory_democracy/483923_normativnopravove_zabezpechennya.html.

35. Обушна Н. І. Особливості функціонування механізмів управління комунальною власністю територіальних громад в Україні. *Наукові*

перспективи. 2023. № 8 (38). С. 202–215. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6047/6081>.

36. Податковий кодекс України (02.12.2010 № 2755-VI) // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>

37. Руда М.В., Мазурик М.М. Співпраця України та Європейського Союзу у сфері сталого розвитку: огляд перспектив. *Management and entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development*. 2021. Vol. 3, № 1. С. 204–211.

38. Семенюк І., Іванченко Г., Веслова Я. Стратегічний розвиток громад в умовах подолання воєнних викликів: проєктний підхід. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 55. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2823/2743>.

39. Стратегія сталого розвитку: Європейські горизонти: підручник / І.Л. Якименко та ін. Київ: НУХТ, 2022. 37 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7990/1/strategiia_staloho.pdf

40. Стойка А. В., Чечель А. О., Головіна О. І. Фінансова децентралізація як чинник сталого територіального розвитку. *Менеджер*. 2020. № 1. С. 60–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2020_1_6

41. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» №722/2019 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>

42. Чепелюк Г. М., Гайович В. Ю. Визначення категорії «сталий розвиток» у контексті МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ LOCAL SELF-GOVERNMENT 175 Випуск 32 Issue ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ THEORETICAL AND APPLIED ISSUES OF STATE-BUILDING екологічного підприємництва. *Ефективна економіка*. 2020. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8068>

43. Council of Europe. Local and regional democracy in Ukraine. Strasbourg, 2022.

44. European Commission. *The European Green Deal*. – Brussels: EU Publications, 2019.
45. European Commission. EU Support for Decentralisation Reform in Ukraine. Brussels, 2023.
46. Skoryk M.O. Conceptual framework for sustainable development of rural areas. *Economics of Systems Development*. 2024. Vol. 6 (1). P. 95–99.
47. United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. – New York: United Nations, 2015
48. Richardson H.W. Regional Economics. Location Theory, urban structure, and regional change. World University, 1969. 457 p.
49. Innis, Harold The Fur Trade in Canada: An Introduction to Canadian Economic History. Re vided and reprinted. Toronto: University of Toronto Press, 1977. 463 p.
50. Vernon R. International Investment and International Trade in the Product Cycle // Quarterly Journal of Economics, 1966 May. Pp. 190-207.